

SİYASET, EKONOMİ ve YÖNETİM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

RESEARCH JOURNAL OF POLITICS, ECONOMICS AND MANAGEMENT

October 2017, Vol:5, Issue:4

Ekim 2017, Cilt:5, Sayı:4

P-ISSN: 2147-6071

E-ISSN: 2147-7035

Journal homepage: www.siyasetekonomiyonetim.org

Avrupa Birliği Politikalarında Üye Devletlere Tanınan İstisnaların Tarihsel ve Politik Arka Planı

Historical and Political Background of Exceptions to Member States in European Union Policies

Yrd. Doç. Dr. Mehlika Özlem ULTAN

Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ozlemultan@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.25272/j.2147-7035.2017.5.4.17>

MAKALE BİLGİSİ

ÖZET

Article History:

Geliş 10 Eylül 2017
Düzeltilme Geliş 16 Ekim 2017
Kabul 16 Ekim 2017

Anahtar Kelimeler:

Avrupa Birliği Hukuku, İstisnalar, İngiltere, Danimarka, İrlanda, Polonya

© 2017 PESA Tüm hakları saklıdır

1952 yılında kurulan uluslar üstü bir örgüt olan Avrupa Birliği, kuruluşundan itibaren birçok genişleme süreci yaşamıştır. Bu genişlemelerin sonucunda derinleşme ihtiyacı ortaya çıkmış ve kurucu antlaşmaları düzenleyen yeni antlaşmalar yürürlüğe girmiştir. Avrupa Birliği'ne üye olan ülkeler, genellikle Avrupa Birliği hukukunun bağlayıcı niteliğini kabul etmektedirler. Ancak bazı üye ülkelere tanınan istisnalar, kuralların herkes için geçerli olup olmadığının sorgulanmasına yol açmaktadır. Ülkeler üyelik gerçekleşmeden önce belirli politika alanlarına çekince koyabilmekte, üye olduktan sonra da yeni bir politika alanına katılmayacaklarını belirtebilmektedir. Bu durum Avrupa Birliği hukukunun niteliğinden mi, yoksa bu devletlerin kendilerine has özelliklerinden mi kaynaklanmaktadır? Bu çalışma, Avrupa Birliği'nde istisnalara sahip olan ülkelerin, bu istisnaları hangi şartlar altında, hangi sebeplerle aldıklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Sadece istisnaları belirterek yapılan çalışmaların aksine, istisnaların sebeplerini analiz ederek, Birlik ile üye devletler arası hukuki ilişkinin niteliği ve Avrupa Birliği hukukunun bağlayıcılığı da anlaşılmasına çalışılacaktır.

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Article History:

Received 10 September 2017
Received in revised form 16 October 2017
Accepted 16 October 2017

Keywords:

The European Union Law, Exceptions, the United Kingdom, Denmark, Ireland, Poland

© 2017 PESA All rights reserved

The European Union, which is a supranational organization founded in 1952, has undergone many enlargement processes from its establishment. As a result of these enlargements, the need to deepen has emerged and new treaties changing the founding treaties have entered into force. The European Union member states generally accept the binding nature of European Union law. However, exceptions granted to certain member states lead to questioning whether the rules apply to all or not. Countries can make reservations in specific policy areas before membership takes place, and can indicate that they will not join a new policy area after membership. Is this a result of the nature of the European Union law, or is it a characteristic of these states themselves? This study aims to reveal the circumstances under which the exceptional countries in the European Union take these exceptions. By analyzing the causes of exceptions, contrary to the studies made by specifying only exceptions, the nature of the legal relationship between the Union and the member states and the binding of European Union law will be tried to be understood.

GİRİŞ

Avrupa Birliği'nde üye devletlere tanınan istisnalar, Topluluğun ilk kurulduğu dönemlerde ve ilk genişlemelerde gündemde olan bir konu değildir. Ancak, yaşanan genişleme süreçleri, yeni üyelerin uyumunu sağlamak için derinleşme ihtiyacını doğurmuştur. Bu süreçte, üye olacak ülkelerin kendi çıkarlarını korumak istemeleri sebebiyle, özellikle Maastricht Antlaşması'ndan sonraki aşamalarda belli politika alanlarına çekince koymak isteyen ülkelerde artış yaşanmaya başlanmıştır.

Egemenlik devri ile yakından ilgili olan istisnalar konusu, Avrupa Birliği hukukunun da önemli konularından birini teşkil etmektedir. Zira istisnaya sahip olan üye ülkeler, AB hukukunun belirli kurallarından ve dolayısıyla bazı politika alanlarından bağımsız hareket edebilme şansı ya da hakkı bulabilmektedirler. Bu çalışmanın, Avrupa Birliği politikalarında verilen istisnaların arka planını ortaya koyması amaçlanmaktadır. Diğer çalışmalardan farklı olarak tek bir politika alanında istisna verilen ülkelere ya da bir ülkeye verilen tüm istisnalara değil; istisna tanına tüm politika alanları ve tüm ülkeler değerlendirilmektedir. Böylece konuya bütüncül bir bakış getirilmesi hedeflenmiştir.

Bu istisnaların niteliğini ve AB hukukundaki yerini anlayabilmek adına öncelikle AB hukukunun özelliklerine kısaca değinilmesi yerinde olacaktır. Daha sonra, Avrupa Birliği'nde başlangıçtan günümüze istisnaya sahip olan ülkeler ele alınacak, hangi politika alanlarına çekince koydukları incelenecek ve ayrıca bu çekincelerin tarihsel, politik ve ekonomik sebepleri analiz edilecektir.

1. Avrupa Birliği Hukukunun Özellikleri

Uluslararası antlaşmalar temelde bir uzlaşma belgesi olmakla birlikte, ülkeler belli sınırlar dâhilinde egemenliklerinden ve ulusal çıkarlarından ödün verdikleri takdirde uzlaşmaya varılabilmesi söz konusu olmaktadır. Ekonomik, politik, fiziksel ya da hukuksal olarak verilebilen ödümler karşılığında başka ödümler alınması durumu, uluslararası ilişkilerin karşılıklı çıkarlar ve ödümler dengesi üzerine kurulmasından kaynaklanmaktadır (Günoğur, 2007: 13).

Avrupa Birliği hukuku, klasik uluslararası hukuktan farklı olmakla birlikte, ulus üstü nitelikte bir hukuk olarak karşımıza çıkmaktadır (Bozkurt ve diğ., 2011: 178). Uluslar üstü örgütün tanımını "Bir antlaşmayla kurulan, üyelerinin kendisine egemenlik yetkilerinin bir bölümünün kullanımını devrettikleri, oyçokluğu ile bağlayıcı hukuk normları belirleyebilen, belirlenen hukuk normları örgüte üye devletlerin ulusal hukuklarında doğrudan ya da dolaylı biçimde uygulanan ve hukuksal sonuçlar doğuran bir kuruluştur" (Günoğur, 2007: 17) şeklinde ifade etmek mümkündür. Bu tanım doğrultusunda uluslararası hukuk ve ulus üstü hukuk arasındaki en önemli farkın egemenlik devrinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Üye devletlerin egemenliklerinden kaynaklanan haklarının belli bir kısmını kendi rızaları ile Birliğe devretmeleri sonucunda, AB hukukunun birincil/asli kaynaklarından en önemlisi olan antlaşmaların; ulusal otoritelerden bağımsız, yeni yasama, yargı ve yürütme yetkisine sahip kurumlar oluşturduğu görülmektedir. Antlaşmalar Birliğin "Acquis Communautaire" adı verilen hukuksal kurallarının bütününe kapsamı dolayısıyla da ayrı bir öneme sahiptir. Antlaşmalar, hem üye devletler, hem de gerçek ve tüzel kişiler için doğrudan yükümlülükler doğurmakta, sonuç olarak bu kişiler için haklar ortaya çıkarmaktadır (Bozkurt ve diğ., 2011: 178).

AB hukukunun yapısı değerlendirildiğinde; Birlik hukukunun birliği, özerkliği, doğrudan uygulanabilirliği/doğrudan etkisi ve üstünlüğü gibi niteliklere sahip olduğu görülmektedir. Bunlar içerisinde 'AB hukukunun birliği' konusu, üye ülkelere tanınan istisnalar konusunda vurgu yapılması gereken önemli özelliklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. AB hukukunun, dolayısıyla antlaşmalardan oluşan birincil hukuk kaynaklarının yorumlanması ve uygulanması sürecinde, hem Birliğin, hem de üye devletlerin hükümleri aynı şekilde kabul etmesi beklenmektedir (Bozkurt ve diğ., 2011: 180-187). Antlaşmalarda belirtilen kurallara veya hukuk düzeninin herhangi bir aşamasında alınan kararlara aykırı davranışta bulunmak isteyen üye devletlerin, kuralların oluşum aşamasında katılmadıkları noktalara çekince ile yaklaşmaları durumu mümkün olabilmektedir. Ancak normal şartlarda, bir hukuk düzeninde, bu düzeni kabul eden devletlerin eşit yükümlülükler sahip olacakları ve tek taraflı olarak yükümlülüklerinden kaçamayacakları açıkça belirtilmektedir. AB hukuk düzeni de bu temel üzerine

kurulmuştur. Üye devletlere tanınan istisnaların nedenleri de bu noktada önem kazanmaktadır. İstisnalar sınırlı egemenlik devrinin yapısından mı kaynaklanmaktadır? İstisnalar üyelik öncesi mi yoksa politika alanlarında anlaşma zamanlarında mı verilmektedir? Yoksa istisna tanınan devletlerin ekonomik ya da politik gücü dolayısıyla Birliğin bu istisnalara göz yumması mı söz konusu olmaktadır? Bu çalışma kapsamında bu sorulara cevap aranacaktır. Bu doğrultuda öncelikle istisna kavramının özelliklerine değinmek gerekmektedir.

2. Avrupa Birliği Hukukunda İstisna Kavramı

Yapılan uluslararası müzakerelerde alınan kararların herhangi bir ülke tarafından desteklenmemesi durumunun iki önemli sonucu vardır. Bunlardan ilki müzakerelerin tamamen başarısız olarak sonuçlanması, ikincisi ise yeni bir anlaşma yapılması şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Sion, 2004: 2). Bu bağlamda Robert Putnam'ın 'iki aşamalı oyunlar' yaklaşımının ele alınması mümkündür. Bu yaklaşıma göre, uluslararası müzakerelerde, müzakerelerin hem ulusal hem de uluslararası boyutu bulunmaktadır. Müzakereyi gerçekleştiren devlet başkanının iki boyutta da söz sahibi olması, süreci etkileyen en önemli unsurlardan biridir. Uluslararası bir müzakerede belli bir alana isteğe bağlı katılmama durumu iki aşamada gerçekleşebilmektedir. İlk aşama, müzakereler esnasında karara katılım sağlanmayacağına bildirilmesi, ikinci aşama ise müzakereler tamamlandıktan sonra imza aşamasında karara katılmama durumudur. İlk aşama uluslararası antlaşmanın karara bağlanmasını engellerken, ikinci aşama antlaşmanın onaylanamayıp yürürlüğe girmesini engellemektedir (Putnam, 1988: 439-440).

Avrupa Birliği hukukunun birliği önemli bir özellik olmasına rağmen, desteklenmeyen bir karar olduğunda anlaşmanın sağlanabilmesi için çekince koyulması ve karara bağlanması bir seçenek olarak değerlendirilmektedir. Bu durumda istisnalar; hem anlaşmaların yapılmasını sağlamakta, hem de iki tarafın çıkarına da uygun hareket edilmesine imkân tanımaktadır. İstisnaların en önemli olumsuz sonucu, bütünleşme sürecini sekteye uğratmasıdır. Böylece 'A la carte' Avrupa modeli ortaya çıkmakta, üye devletler istedikleri politika alanlarına katılım sağlayabilmekte, istemediklerine çekince koyabilmektedirler. Bu durum sadece bütünleşme sürecini değil, aynı zamanda AB hukukunun bağlayıcılığını da etkilemektedir. Bunların yanı sıra, istisnaların olumlu bir özelliği de bulunmaktadır. Devletlere çekince hakkı verilmesi ile herhangi bir politika alanının veto edilerek yürürlüğe girmesinin engellenmesi durumu ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır (Sion, 2004: 2-3).

AB müktesebatının bir bütün olduğu, Birliğe üye olmak isteyen bir ülkenin müktesebatın tamamını kabul etmesi gerektiği bilinmekle birlikte; bir politika ya da süreç başlatılırken o sırada Birliğe üye olan ülkelere dışarda kalma (istisna sahibi olma) şansı verilmektedir. İstisna konusunun, aday ülkelere tanınan geçiş süreleriyle karıştırılmaması gerekmektedir. Geçiş süreleri yeni üye olacak ülkelerdeki mevzuat uyumuna ilişkin değişikliklerin etkisini en aza indirmek için tanınmaktadır. Geçici sürelerin genelde müzakerelerde zor fasılların yerine getirilmesi aşamasında talep edildiği görülmektedir. Bu fasıllar ise genellikle; Malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı, rekabet, tarım, enerji, ulaştırma, çevre, Gümrük Birliği, vergilendirme, telekomünikasyon ve bilgi teknolojileri ve sosyal politika ve istihdam şeklinde sıralanabilmektedir. Ortak politika yapım esnasında alınan kararlarda dışarıda kalma isteği ise geçiş sürelerinden farklı olarak genelde kalıcı istisnalar şeklinde ifade edilebilmektedir (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2017).

Bu durumda istisnaların, hem Avrupa Birliği için hem de istisnaya sahip olan devletler için olumlu ve olumsuz etkileri bulunduğu söylenebilmektedir. Bu etkileri anlayabilmek adına, öncelikle Avrupa Birliği'nde istisna tanınan politika alanlarının oluşum süreçleri ve amaçları kısaca açıklanacak, daha sonra bu alanlarda istisnaya sahip olan devletlerin, istisnaları elde etme sebepleri ve süreçleri, AB hukuku metinleri çerçevesinde tartışılmaya çalışılacaktır.

3. Avrupa Birliği'nde İstisna Tanınan Politika Alanları

Avrupa Birliği'nde istisna tanınan 5 önemli politika alanı olduğu bilinmektedir. Bu politika alanlarına tanınan istisnaların ise aslında günümüzde 28 üyesi bulunan Avrupa Birliği'nde çok çeşitli olmadığı, aksine 4 üye devlet arasında dağıldığı anlaşılmaktadır. Bu 4 üye devletten 3'ünün birinci genişleme dalgasıyla Birliğe dâhil olan İngiltere, Danimarka ve İrlanda olması ilginç bir rastlantıdır. İstisna tanınan bir diğer devlet ise 2004 yılında yaşanan beşinci genişleme dalgasıyla Birliğe katılan Polonya'dır. Avrupa

Birliği'nde istisnalar sadece hukuksal olarak bazı kararların bağlayıcılığından uzak durmak anlamına gelmemekte; aynı zamanda politika aracı olarak kullanılıp, Avrupa bütünlüşmesinin seyrini de etkileyebilmektedir. Örneğin, istisna sahibi olmak isteyen bir ülkenin, istisna tanınmaması sebebiyle üyelikten çıkarılması politik anlamda önemli bir itibar kaybı yaşatabilecektir. Ancak, istisna tanınması halinde ülkenin ulusal egemenliğinin daha rahat korunması ve diğer ülkelere istisna tanınması adına örnek teşkil etmiş olacaktır.

Avrupa Birliği'nde istisnalar tarihsel olarak değerlendirildiğinde iki aşamalı bir süreç olduğu görülmektedir. 1987-1993 yılları arasında Tek Pazarın tamamlanması döneminde geçici istisnaların söz konusu olduğu, ancak 1993 yılında Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden sonra kalıcı istisnalar döneminin başladığı söylenebilmektedir. İstisna kavramı, Avrupa Birliği'nde belli politika alanlarına katılmak istemediğini açıklayan ülkelerin, bu istekleri kabul edildiği takdirde, o politika alanlarında alınan ortak kararlardan muaf olmaları anlamına gelmektedir. İngilizcede 'Opting Out' olarak nitelendirilen bu durumun Avrupa Birliği'nde uygulandığı politika alanlarını (Opting-Out, 2017); Avrupa Birliği'nde Temel Haklar, Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası, Ekonomik ve Parasal Birlik, Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanı ve Schengen Alanı şeklinde sıralamak mümkün olmaktadır. Bu politika alanlarında bazı üye devletlerin istisnalara sahip olduğu bilinmektedir.

Avrupa Birliği'nde her biri ayrı öneme sahip olan bu politika alanlarının kısaca açıklanmasından sonra, bu politika alanlarına çekince koyarak istisna sahibi olan ülkelerin değerlendirmesi yapılacaktır. Her politika alanında istisnaya sahip olan ülkeler ayrı ayrı ele alınacak, Avrupa Birliği hukuku metinlerinde istisnaların nasıl yer aldığı analiz edilecek ve istisnaların tarihsel, politik ve ekonomik arka planları anlaşılmaya çalışılacaktır.

3.1. Avrupa Birliği'nde Temel Haklar

Avrupa Birliği'nde, kuruluşundan 1987 yılına kadar geçen zaman zarfında temel haklar konusunda herhangi bir düzenleme yapılmadığı ve konunun kurucu antlaşmalarda yer almadığı bilinmektedir. Bunun en önemli sebebi, Avrupa'daki bütünlüşme sürecinin başlangıçta ekonomik konularla sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır. O dönemde insan hakları ve temel haklar alanında yürürlükte herhangi bir oluşumun olmaması durumu, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'nın aldığı kararlara ve oluşturduğu içtihatla telafi edilmeye çalışılmıştır. Zamanla bu içtihatlar kodifiye edilmiş, kurucu antlaşmalarda temel hak ve özgürlüklere ilişkin yeni düzenlemeler yapılmıştır (Dinan, 2005: 191-192).

Avrupa Birliği'nin insan hakları konusuna verdiği önemin sonuçlarının ancak 1990'lardan sonra somut hale geldiği görülmektedir. Bu durum özellikle AB dış politikasında gözlenmekte, aynı zamanda üçüncü ülkelerle yapılan ticaret ve işbirliği anlaşmaları çerçevesinde de önem kazanmaktadır. 1980'li yıllarda Altiori Spinelli önderliğinde 'Kurumsal İşler Komitesi' kurulmuş ve bu komite 1989 tarihli İşçilerin Temel Sosyal Hakları Hakkında Topluluk Şartı'ndan ve 1990'da yayınlanan Avrupa Parlamentosu Temel Haklar ve Özgürlükler Bildirgesi'nden esinlenerek bir temel haklar kataloğu hazırlamıştır. Temel haklar konusunda kurucu antlaşmalarda da değişiklik yapılmış, Avrupa Tek Senedi, Maastricht Antlaşması, Amsterdam Antlaşması, Nice Antlaşması ve son olarak Lizbon Antlaşması ile oldukça ilerleme kaydedilmiştir. Ancak temel haklar konusunda görülen en önemli gelişme, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın kabul edilmesi olarak görülmektedir. 7 Aralık 2000 tarihinde Avrupa Konseyi, Komisyon ve Avrupa Parlamentosu başkanları tarafından imzalanarak, kurumlar arası bir metin niteliği kazanan Temel Haklar Şartı, sadece medeni ve siyasi hakları değil sosyal hakları da ele alması dolayısıyla önem teşkil etmektedir. Genel olarak devletlerin sosyal haklara ilişkin uluslararası sözleşmelerde, uluslararası yükümlülüğünden ve bağlayıcılıktan kaçınmak istedikleri görülmektedir. Hukuken ele alınacak maddelerin tercihlerinin devletlere bırakılmış olması bu durumun bir göstergesi olmakla birlikte, taraflar arasında farklı uygulamaların ortaya çıkmasına sebep olduğu da unutulmamalıdır (Özcan, 2014: 720-723).

Başlangıçta Birlik hukukunda yazılı bir temel haklar kataloğunun olmaması, bu eksikliğin giderilmesi için öneriler yapılmasına sebep olmuştur. Bu önerilerden ilki, Birliğin Avrupa insan hakları Sözleşmesi'ne dâhil olmasıdır. İkincisi ise, Birlik bünyesinde kendine has bir temel haklar kataloğunun oluşturulmasıdır. 7 Aralık 2000 tarihinde Nice zirvesinde imzalanarak, kurumlar arası ortak bir metin

niteliği kazanan Temel Haklar Şartı'nın, hukuki konumu konusunda üye devletler arasında bir anlaşmazlık bulunmaktadır. Bunun en önemli sebebi, yapılan Biarritz zirvesinde İngiltere, Hollanda ve Danimarka'nın Temel Haklar Şartı'na bağlayıcı bir nitelik vermek istememelerinden kaynaklanmaktadır. Bu ülkelerin aksine, Belçika, İtalya ve İspanya gibi üye ülkeler şartın bağlayıcı olması gerektiği fikrini savunmaktadırlar. Bu fikir ayrılığı şartın nihai statüsünün kararının 2004 yılına kadar bekletilmesine ve bu tarihte düzenlenecek bir hükümetler arası konferansta değerlendirilmesine yol açmıştır. Ancak bu konferansta da sonuç alınamamış, şartı imzalamayı reddeden ülkeler istisna sahibi olmuş ve Lizbon Antlaşması'nda Temel Haklar Şartı antlaşma metni içerisinde yer almayarak, antlaşmaya ekli protokol olarak yayınlanmıştır. Temel Haklar Şartı, üye devletlerin ortak anayasal değerleri, uluslararası yükümlülükleri, Birliğin kurucu anlaşmaları, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Sosyal Şartı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinden kaynaklanan hakları teyit eder niteliktedir. Ayrıca medeni, siyasi ve sosyal hakları bir arada ele alan ilk supranasyonel katalog olma özelliğindedir. (Özcan, 2014: 724-725). Bir protokol olarak yayınlanması, Şartın bağlayıcı olma özelliğini engellemektedir. Aksine, AB antlaşmasının altıncı maddesinde; 'Birlik, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nda belirtilen hakları, özgürlükleri ve ilkeleri tanıyarak' ifadesi ile Temel Haklar Şartı'nın da yasal etkiye sahip olduğunun ve hukuki bağlayıcılığının altı çizilmektedir (Reçber, 2010: 391-392). Temel Haklar Şartı'na çekince koyarak, Lizbon Antlaşması'nın içerisinde yer almasını engelleyen iki AB üyesi ülke bulunmaktadır. Bunlar İngiltere ve Polonya'dır.

3.1.1. Avrupa Birliği'nde Temel Haklar Alanında İngiltere'ye Tanınan İstisnalar ve AB Hukukundaki Yansımaları

AB hukukunun bazı kurallarından bağımsız olma hâli olarak ifade edilen istisna sisteminin ilk somut örneği, işçilerin sosyal temel haklarına ilişkin Topluluk Şartı'na İngiltere'nin koyduğu çekince'dir. 1979-1997 yılları arasında İngiltere'de Muhafazakâr Parti yönetimi dönemi, İngiltere-AB ilişkilerinin gergin olduğu bir dönemdir. Sosyal hakların listelenmesi ve sonuç olarak Avrupa Topluluklarının bu haklarla yükümlü kılınmasını amaçlayan 'İşçilerin Temel Sosyal Hakları Hakkında Topluluk Şartı' 9 Aralık 1989 tarihinde Avrupa Konseyi'nin Strasbourg'da yaptığı toplantıda İngiltere'nin karşı oyuna rağmen kabul edilmiş ve imzalanmıştır. Ancak sosyal konularda kendini bağlayıcı özellikteki düzenlemelere karşı çekince koymaya karar veren İngiltere'nin imzalayan üye devletler arasında bulunmaması, belgenin Topluluk çapında benimsenen bir belge olma niteliğini kaybetmesine neden olmuştur. Böylece belge, hukuki bağlayıcılığı olmayan bir deklarasyon niteliğinde yayınlanmak zorunda kalmıştır (Alp, 2004: 20). İşçilerin serbest dolaşımı, çalışma ve adil ücret isteme hakkı, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, işçi sağlığı, iş güvenliği, yaşlıların ve özürlülerin korunması gibi konuları (Uçkan, 2005: 121) içeren bu şartın Maastricht Antlaşması içerisinde yer alması gündeme gelmiş, ancak İngiltere'nin itirazlarının devam etmesi sebebiyle yine sadece bir protokol olarak yayınlanabilmiştir. Böylece Maastricht Antlaşması'na ekli protokol, İngiltere dışındaki üye devletler açısından bağlayıcılık kazanmıştır. Bu istisnanın elde edilmesinin altında yatan en önemli neden, İngiltere'nin Şartı kendi iş ve işçi hukuku uygulamalarının devamlılığına engel olarak görmesinden kaynaklanmaktadır (Briggs, 2005: 1). Bu durum, 1997 Amsterdam Antlaşması öncesinde yönetimin İşçi Partisi'ne geçmesiyle değişmiş, İngiltere-AB ilişkileri daha ılımlı hale gelmiştir. Tony Blair'in tutum değiştirmesi sonucu 'İşçilerin Temel Sosyal Hakları Hakkında Topluluk Şartı'na koyulan çekince kaldırılmıştır (Nugent, 2003: 27). Lizbon Antlaşması'nın hazırlanması aşamasında yine İşçi Partisi'nden seçilen Gordon Brown iktidarda bulunmaktadır. Ancak Brown, İşçi Partisi fikirlerinden ziyade muhafazakâr düşünceye sahip olmakla birlikte, temel haklar ve işçi hakları konusunda Birlikten farklı hareket etmek istemektedir. İngiltere, Margaret Thatcher döneminde olduğu gibi Brown döneminde de düşük ücret politikasını sürdürerek rekabetçi konumunu sürdürmeyi amaçlamaktadır (Gökdere, 2008: 66). Bu sebeple, Lizbon Antlaşması'nın getirdiği en önemli yeniliklerden biri olan Temel Haklar Şartı İngiltere tarafından benimsenmemiş ve Lizbon Antlaşması'na ekli 30 numaralı protokolde Polonya ile birlikte istisnaya sahip olan ülkeler arasında yer almıştır. Lizbon Antlaşması kapsamında alınan istisnanın hukuki niteliği, Polonya'ya tanınan istisnalar ile birlikte değerlendirilecektir.

3.1.2. Avrupa Birliği'nde Temel Haklar Alanında Polonya'ya Tanınan İstisnalar ve AB Hukukundaki Yansımaları

2004 yılında Avrupa Birliği'nin en kapsamlı genişlemesi olan beşinci genişleme dalgasıyla, 10 ülke Avrupa Birliği üyesi olmuştur. Bu ülkelerden birisi de Polonya'dır. Polonya'nın en önemli ticaret ortaklarının Birlik üyesi ülkeler olduğu düşünüldüğünde, Polonya'nın AB üyeliğinin, ülkenin yeni kurulmaya başlanan ekonomisini canlandıracağı öngörülmektedir (Nugent, 2003: 494-495). Üyeliğin temelinde ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi konusu yatarken, Polonya'nın Rusya'yla olan gerilimli ilişkileri sebebiyle kendi güvenliğini sağlamak istemesi de AB üyeliğinin nedenlerinden birini teşkil etmektedir (Dinan, 2005: 255). Birlik açısından bakıldığında ise, bu 10 ülkenin Birliğe dâhil edilmesinin altında yatan temel nedenleri; ekonomik, politik, güvenlik ve ahlaki açılardan ele almak mümkündür. Ekonomik anlamda bu ülkeler, hem pazar olarak hem de nüfus artışı ve istihdam alanı olarak önem teşkil etmektedir. Politika ve güvenlik ekseninde ise, bu ülkelerin demokrasiye geçişlerinin teşvik edilmesinin ve aynı zamanda bu bölgede yaşanacak herhangi bir güvenlik sorununun engellenmesi adına üyelik sürecinin oldukça önemli olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, Soğuk Savaş sürecine başından beri karşı olan Batı Avrupa devletlerinin, bağımsızlıklarını kazanan bu devletlere sahip çıkması ve gelişimlerine yardımcı olması kaçınılmaz görülmektedir. Konuya Polonya açısından bakıldığında, AB üye ülkeleri içerisinde Polonya'nın üyeliğini en çok destekleyen ülkenin Almanya olduğunun da belirtilmesi gerekmektedir (Nugent, 2003: 499-500).

Polonya'nın temel haklar ve işçi hakları konusunda istisna sahibi olmak istemesinin temeli ise çok daha önceki tarihlere dayanmaktadır. 1970'lerde kötü yönetilen ekonomi politikalarına karşı işçiler protestolar yapmaya başlamıştır. 1978'de bir Polonya vatandaşının Papa olmasıyla Vatikan da bu protestolarda işçileri desteklemiştir. Kötüleşen ekonomik koşullar ve artan gıda fiyatları, Gdansk Tersanesi'nde ses getiren bir grevle sonuçlanmış, buradaki işçiler "Dayanışma" adı altında yeni bir sendika federasyonu kurmuşlardır. Bu durum işçilerin ekonomik hedeflerine, serbest ve bağımsız sendikaların kurulması gibi siyasi talepleri de eklemiştir. Grevlerin yayılması sonucu hükümet, Dayanışma'yı tanımak zorunda kalmış, ancak buna rağmen huzursuzluk ortamını yatıştırıramamıştır. Hükümetin ilan ettiği sıkıyönetim ekonominin daha da kötüye gitmesine yol açmış, Batı ülkeleri ise ülkedeki komünist rejim dolayısıyla yardım önerisinde bulunmamışlardır. 1989 yılında komünist rejim Dayanışma dâhil olmak üzere, diğer siyasi parti ve örgütlerin politik sürece katılmasını kabul etmiştir. Böylece siyasal çoğulculuğun ilk adımı olarak, ülkede seçim yapılmış ve Dayanışma seçimdeki açık rekabete izin verilen tüm sandalyeleri kazanmıştır. Sonuçta, 1945 yılından beri ilk kez komünist olmayan bir başbakanın lider olduğu Polonya hükümetinin göreve başlamasıyla, Batılı ülkeler Polonya'ya ekonomik yardım sözü vermişlerdir (Roberts, 2010: 740-741).

Polonya'nın AB üyeliğinin arkasında yatan sebepleri tarihi ve kültürel unsurlara dayandırmak mümkün olmaktadır. Birliğin doğu sınırını oluşturan Polonya, hem kültürel anlamda hem de topraklar bağlamında Batı'nın savunucusu olmuştur. Ancak, 1990'larda üyelik görüşmeleri esnasında soyut konulardan somut konulara geçiş yapıldıkça, özellikle çiftçiler ve işçilerin bu sürecin kendilerine zarar vereceğini düşünmeye başladığı görülmektedir. Güvene dayalı ve idealist yaklaşımlar yerini şüpheli ve pragmatist tartışmalara bırakmıştır (Samur, 2015: 185-187). Bu durum, Avrupa Birliği sürecinde işçilerin haklarının ulusal düzeyde korunması ve ulusal kanunların daha ön planda tutulması isteğinin, Lizbon Antlaşması'nın hazırlanması sürecinde Temel Haklar Şartı'na çekince koyulması ile sonuçlanmıştır.

2004 yılında üye olan Polonya, Temel Haklar Şartı'na Lizbon Antlaşması'nın hazırlanması sürecinde katılmayacağını belirtmiştir (Barnard, 2008: 258). İngiltere, Temel Haklar Şartı'nın içeriğini onaylarken, belgenin hukuki bağlayıcılığa sahip olmasına gerek olmadığı fikrini savunmuştur. Polonya ise farklı düşünmekte, hukuki bağlayıcılığın olması gerektiğini ifade etmektedir. Tüm ülkeler Şart ile ilgili düşünce ve önerilerini dile getirirken, Polonya ve İngiltere, ulusal hukukları ile ilgili hassas konular üzerinde Şartın olumsuz etkileri olacağına yönelik endişelerini belirtmişlerdir (Bilgin, 2008: 339-341).

Lizbon Antlaşması'nda, daha önce de belirtildiği üzere AB Antlaşması'nın 6. maddesi, Temel Haklar Şartı'nın antlaşmalarla aynı hukuki değere sahip olduğunu göstermektedir. Ancak, Lizbon Antlaşması'na ekli 30 numaralı 'Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın Polonya ve İngiltere'ye

Uygulanması Hakkında Protokol'ün birinci maddesinde Şartın hükümlerinin hiçbir durumda Birliğin antlaşmalarda tanınan yetkilerini genişletmeyeceği belirtilmiştir. Ayrıca, “kuşuların ortadan kaldırılması amacıyla, Şartın dördüncü başlığında yer alan hiçbir unsur, Polonya ve İngiltere söz konusu hakları kendi iç hukuklarında öngörmediği sürece, Polonya ve İngiltere'ye uygulanması dava konusu edilebilir haklar oluşturmaz.” ifadesine yer verilmiştir (Reçber, 2010: 658-660). Buna göre, Temel Haklar Şartı'nın ulusal kanun ve uygulamalara atıf yaptığı hükümlerinin, İngiltere ve Polonya'ya sadece söz konusu hükümlerde tanınan hakların kendi ulusal kanun ve uygulamalarında da tanınmış olması halinde uygulanabileceği anlaşılmaktadır. Lizbon Antlaşması'na eklenen bu protokol ile Şarta endişe ile yaklaşan devletlerin endişeleri giderilmeye çalışılmış ve üzerinde uzlaşmaya varılabilecek bir ortam oluşturulmuştur. Böylece Şart hukuki bağlayıcılığa sahip olmuş ancak, Polonya ve İngiltere belli bir ölçüde kapsam dışı kalarak, Şartın hukuki etkisini ulusal hukukları kapsamında sınırlama olanağı elde etmişlerdir (Bilgin, 2008: 340-343).

3.2. Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası

Avrupa Birliği'nde istisnaya konu olan alanlardan ikincisi, Birliğin savunma politikası ile ilgilidir. Bu bağlamda, Birliğin güvenlik ve savunma alanlarında gösterdiği gelişimlere kısaca değinmek yerinde olacaktır. Avrupa Birliği'nde Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının kökleri 1970 yılında yayınlanan ve Davignon Raporu olarak da bilinen Lüksemburg Raporu'na dayanmaktadır. Bu rapor ile işlerlik kazanan Avrupa Siyasi İşbirliği sayesinde, üye devletler dış politika konularında daha fazla işbirliği yapar hale gelmişlerdir (Dover, 2007: 239). Avrupa Siyasi İşbirliği'nin kendine ait bir örgütsel yapısı olması durumu, Avrupa Tek Senedi ile mümkün olmuştur. Soğuk Savaşın bitiminden sonra Avrupa Birliği, Avrupa'da barışın güçlendirilmesini amaçlayan uygulamaları yürürlüğe koymaya başlamıştır. Hükümetler arası bir temelde yürütülen dış politika ve güvenlik alanındaki işbirliğinin, 1992 Maastricht Antlaşması'nda ortak dış ve güvenlik politikasının oluşturulmasına kaynaklık etmesi de bu faaliyetlerden biridir (Tangör, 2010: 13-15). Antlaşmanın ikinci sütununda oluşturan bu politika alanında, Avrupa Parlamentosu ve Komisyon'un rolleri sınırlı tutulmuş, kararların alınması oybirliği esasına dayandırılmış ve hükümetler arası karar alma yöntemine tabi tutulmuştur. Bu durum, bir üyenin herhangi bir girişimi ya da operasyonu veto etmesi durumunda, Avrupa Birliği'nin karar alma mekanizmasının durmasına sebep olmaktadır (Tangör, 2014: 595-598). Maastricht Antlaşması çerçevesinde oybirliği kuralı geçerliyken, Amsterdam Antlaşması ile bu alana ilişkin karar alma sürecine 'yapıcı çekimserlik' uygulaması getirilmiştir. Böylece Ortak Dış ve Güvenlik Politikasına ilişkin bir kararın alınmasına katılmayan ya da çekimser kalan bir veya birden çok devletin tutumunun karar alınmasını engellememesi hedeflenmiştir. Yapıcı çekimserlik yönteminin kabulünden sonra yapılan oylamalarda, üye devletlerin çekimser kalması karar alınmasına engel olmamaktadır (Özdağ, 2013: 143).

Bundan sonraki süreçte Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası gibi oluşumların ortaya çıktığı görülmektedir. 1999'da Fransa ve İngiltere arasında yapılan St. Malo toplantısından sonra Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının oluşturulması kararı verilmiş (Saygın, 2017: 183), 2000 Nice Antlaşması ile de kurumsallaştırılmıştır. Bu tarz girişimlerin en somut ve en kurumsallaşmış hali Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasıyla ortaya çıkmıştır. Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının bir uzantısı olarak gelişen Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası, Avrupa Birliği'nin dünyada değişen güvenlik algısında yeni bir misyon edindiğinin önemli bir göstergesidir (Tangör, 2010: 13-15). Yapıcı çekimserlik kuralı Nice Antlaşması'yla yerini güçlendirilmiş işbirliği kuralına bırakmıştır. 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması'nda üç sütunlu yapı kaldırılmış, Ortak Dış ve Güvenlik Politikasında bazı değişiklikler yapılmış, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi ve Dış İlişkiler Komiseri yerine AB Dış Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi adlı tek bir makam oluşturulmuştur. Birliğin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası oluşturma sürecinde, üye devletlerin birbirlerinden farklı dış politika stratejileri izlemeleri ve her birinin kendine has çıkar/tehdit algılamaları, Avrupa Birliği'nin istikrarlı bir dış politika stratejisi benimsemesinin önünde bulunan en önemli engellerden birini teşkil etmektedir (Dinan, 2005: 220-222).

3.2.1. Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası Alanında Danimarka'ya Tanınan İstisnalar ve AB Hukukundaki Yansımaları

İstisnalar konusunun kalıcı hale gelmesi, Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi aşamasında meydana gelmiştir. Danimarka'nın Avrupa Topluluğu (AT) üyeliği sırasında yapılan referandumlar, ülkenin üyelik sürecinde siyasi sorunlar yaşanmasına sebep olmuştur. Referandum, 1953 yılında Danimarka anayasasının 20. maddesine eklenen bir şartın hukuki sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Buna göre, Danimarka'nın ulusal egemenliğini devretmesi için 3 koşulun gerçekleşmesi gerekmektedir. Egemenlik devri; katılımcı devletler arasındaki yükümlülükler karşılıklıysa, egemenlik daha özgül bir yapıya devrediliyorsa ve anlaşmanın imzalanması için ulusal parlamentoda 5/6 oranında nitelikli çoğunluğun sağlanmasıyla mümkün olabilmektedir. Ayrıca, parlamentoda nitelikli çoğunluk şartına alternatif olarak, referandum koşulu ön plana çıkmaktadır. Referandumda seçmenler tarafından kabul edilen bir tasarının, parlamentodan basit çoğunlukla geçmesi söz konusu olabilmektedir. Bunun ilk örneği, 1972 yılında AT üyeliği için yapılan referandumda kendini göstermiştir. Aslında siyasi partilerin parlamentoda gerekli çoğunluğu sağladıkları görülmekle birlikte, böyle önemli bir konuda vatandaşların doğrudan söz hakkı kullanmaları uygun görülmüştür. Katılımın %89,9 olduğu referandumda seçmenlerin %63,5'inin AT üyeliğine olumlu baktığı sonucu ortaya çıkmış, böylece Danimarka'nın AT üyeliği 1973 yılında gerçekleşmiştir (Dinan, 2003: 326).

Danimarka'nın anayasasında yer alan referandum kuralı sebebiyle, Maastricht Antlaşması'nın imzalanması referanduma sunulmuş ve %50,7 yüzdeyle halk tarafından reddedilmiştir. Danimarka halkının referandumda hayır oyu kullanmasının arkasında yatan nedeni, hem ulusal egemenliğin devam etmesi düşüncesi, hem de 'Avrupa Birleşik Devletleri' yaratılmasına duyulan endişe şeklinde değerlendirmek mümkündür. İkinci referandum için hazırlanan taslak metinlerde, Sosyal Demokratlar, Sosyal Liberaller ve Sosyalist Halk Partisi'nden oluşan muhalefet partileri ulusal uzlaşma olarak adlandırılan bir strateji hazırlamışlardır (Christensen and Manners, 2008: 1). Bu uzlaşma, 12 Aralık 1992 tarihinde Edinburg'da toplanan devlet ve hükümet başkanları zirvesinde kabul edilmiştir. Zirvede alınan karara göre Danimarka; vatandaşlık, parasal ve ekonomik birlik, savunma politikası ve özgürlük, güvenlik ve adalet politikası konularına çekince koyma kararı almıştır (Edinburg Summit, 1992: 36-40). Böylece 1993 yılında yapılan ikinci referandumdan evet oyu çıkmış ve istisnalara sahip olan Danimarka'nın katılımıyla Maastricht Antlaşması imzalanabilmiştir.

Danimarka'nın istisnalara sahip olmasının gelişimine değindikten sonra, bu başlık altında Danimarka'nın savunma alanında istisnaya sahip olmak istemesinin nedenleri değerlendirilecektir. Mayıs 1991'de yapılan uluslararası müzakereler sırasında muhalefet partileri, ülkenin savunma politikasının Topluluğun sorumluluğunda olmaması yönünde bir karar alarak parlamentoda bir oylama başlatmıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Uffe Ellemann-Jensen, müzakerelerde ortak savunma politikasına itiraz etmiştir (Laurson 1992: 72-75). Ancak, diğer üye devletler Danimarka'nın bu itirazına, Birliğin müzakere düzeyindeki temsilcilerini dışlama kararı alarak karşılık vermiştir. Sonuç olarak, Maastricht zirvesinden üç gün önce, AB savunma politikasına katılma yönünde gayri resmi bir sözleşme imzalanmıştır. Ancak, Maastricht Antlaşması'nın imzalanması adına yapılan referandumda halkın hayır oyu kullanması üzerine, Antlaşma'nın imzalanabilmesi için Avrupa Birliği'nin Danimarka'ya savunma politikası bağlamında istisna tanınması gerekmiştir. Referandumda halkın tam olarak hangi konuya itiraz ettiği bilinmemekle birlikte, o dönemde referandum sonrası yapılan anketler, aslında halkın savunmadan çok güvenlik politikasına çekince ile yaklaştığını göstermektedir (Pedersen, 2006: 39). Ancak Edinburg Zirvesi kararları doğrultusunda muhalefet partilerinin 'savunmayı etkileyen kararların ve eylemlerin hazırlanması ve uygulanması' konusunda istisnaya sahip olma yönünde adım attıkları görülmektedir (Edinburg Summit, 1992: 45).

Avrupa Savunma Politikasında tek istisnaya sahip olan ülke Danimarka'dır. Danimarka 1998 yılına kadar Batı Avrupa Birliği'nin dışında kalmayı tercih etmiş, bu tarihten sonra barışın korunması ve planlama ile ilgili AB organlarında yer almıştır. Ancak ne savunma ile ilgili kararların hazırlanma sürecine, ne de somut olarak operasyonlara katılmayacağını belirtmiştir (Pedersen, 2006: 38-39). Ayrıca 1982 ve 1993 yılları arasında dışişleri Bakanı olan Kristian Jensen'in özellikle Yugoslavya krizinde ve Kosova krizinde ön planda olması, ayrıca Danimarka'nın hem NATO hem de Avrupa Birliği üyesi olan

tek kuzey ülkesi olması, ülkenin savunma politikaları bağlamında Avrupa Birliği'ne bağlanmak istememesine yol açmaktadır. Buna ek olarak, Danimarka'nın güvenlik ve savunma konusunda bir tüketici olmaktan ziyade üretici olduğuna yönelik düşüncelerin varlığı da yadsınmamaktadır (Pedersen, 2006: 43-45).

Danimarka'nın sahip olduğu istisnanın AB hukukundaki en önemli göstergesi, Amsterdam Antlaşması'na ekli 27 No'lu bildirmede belirtilen 'Danimarka'nın Durumuna İlişkin Protokol' olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu protokolün altıncı maddesi uyarınca Danimarka, Avrupa Konseyi tarafından alınacak önlemlere ilişkin savunma niteliğinde olan karar ve faaliyetlerin değerlendirilmesine ve yürürlüğe konulmasına destek vermeyeceğini; ancak, bu konuda diğer üye devletler arasında daha yakın bir işbirliğinin geliştirilmesini de engellemeyeceğini açıklamıştır. Ayrıca önlemlerin yanı sıra alınacak kararlara da katılmayacak ve bu kararlardan doğan ya da doğabilecek işlem masraflarının finansmanına katılmaya da zorlanmayacaktır (Özdal, 2013: 143). Lizbon Antlaşması imzalanırken de Danimarka'nın savunma alanında sahip olduğu istisna devam etmiştir. Lizbon Antlaşması'na ekli 22 numaralı protokolda Amsterdam Antlaşması'na ekli protokolda yer alan ifadeler aynen korunmuştur (Reçber, 2010: 648-649). Danimarka, antlaşma metinlerinde de görüldüğü üzere, savunma alanında istisnaya sahip olan tek ülke olmuştur. Bu durum, Danimarka'nın Maastricht Antlaşması imzalanırken koyduğu çekince ile başlamış ve günümüzde de varlığını korumaya devam etmiştir.

3.3. Ekonomik ve Parasal Birlik

Avrupa bütünleşmesi sürecinin işleyişi, üye ülkelere verilen istisnalar dolayısıyla mükemmel olarak nitelendirilememekte, ancak verilen istisnalara rağmen ekonomik ve parasal birliğin gerçekleştirilmesi, Avrupa bütünleşmesinin en önemli başarısı olarak görülmektedir. Ekonomik bütünleşme aşamalarına bakıldığında, ilk sırada tercihli ticaret anlaşmaları olduğu, daha sonra serbest ticaret alanı, gümrük birliği ve ortak pazar geldiği, son aşamada ise parasal birlik ve ekonomik birlik olduğu bilinmektedir. Avrupa Birliği başlangıçta, malların, üretim faktörlerinin ve işgücünün serbest dolaşımını hedefleyen bir ortak pazar kurmayı amaçlamaktayken, bugün gelinen aşamada hem parasal birliği hem de ekonomik birliği sağlamış bir birlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak ekonomik ve parasal birlik alanında bazı ülkelere istisnalar tanındığı bilinmekle birlikte, bu durumun bütünleşme sürecini ne derece etkilediğine yönelik tartışmaların halen varlığını sürdürdüğü görülmektedir (Akçay, 2014: 357-359).

1960 ve 1970'lerde, Birlik üyeleri aralarında ticaret yapılmasını engelleyen kotaları ve gümrük tarifelerini kaldırmış, 1980'lerde yayınlanan Beyaz Kitap, 1987 Avrupa Tek Senedi ve 1992 yılında serbest dolaşımın önündeki engellerin kaldırılmasıyla, ana hedef olan ekonomik ve parasal birlik alanına daha da yaklaşmıştır. Avrupa Birliği'nde parasal birliğin gerçekleştirilmesi adına atılan ilk adım, Nisan 1972 tarihinde yürürlüğe giren 'tüneldeki yılan' uygulamasıdır. Ulusal paraların +/-% 2,25'lik dalgalanma marjıyla birbirine bağlandığı bu uygulamanın ardından, 4-5 Aralık 1978 tarihinde Brüksel'de yapılan bir zirvede 'Avrupa Para Sistemi'nin yürürlüğe girmesine ilişkin karar kabul edilmiştir. Bu tarih itibarıyla dokuz üyesi olan Avrupa Birliği'nde altı üye Avrupa para sistemine katılma kararı almış, İrlanda ve İtalya daha sonra katılacaklarını ifade etmiş, İngiltere ise başından beri sistemin dışında kalmak istediğini söylemiş, yine de uygulanacak para sistemini destekleyeceğini ve böylece kendi parasının istikrarını da korumaya çalışacağını açıklamıştır. 13 Mart 1979 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa para sisteminde; Avrupa para birimi, döviz kuru mekanizması, Avrupa parasal işbirliği fonu ve kredi mekanizması gibi önemli bileşenler olduğu görülmektedir. 1987 yılında Avrupa Tek Senedi imzalandıktan sonra sermaye hareketlerinin tek pazar çerçevesinde tümüyle serbest bırakılması söz konusu olmuştur. Bu durumun, döviz kuru mekanizmasının işleyişini güçleştireceği düşünüldüğünden yeni bir zirve yapılmış ve sonuç olarak Jacques Delors başkanlığındaki bir komitenin 12 Nisan 1989'da çalışmalarını tamamlanmasından sonra 'Avrupa Topluluğunda Ekonomik ve Parasal Birliğin Kurulması Hakkında Rapor' adı altında bir çalışma yayınlanmıştır. Delors Raporu olarak da bilinen bu çalışmadan sonra ekonomik ve parasal birliğin oluşum süreci hızlanmıştır (Bardakçı, 2013: 534-536). Avrupa Birliği'nde ekonomik ve parasal birlik alanı 1 Ocak 1999 tarihinde Yunanistan, İngiltere, Danimarka ve İsveç dışındaki 11 üye ülkenin katılımıyla oluşturulmuştur. Bu ülkeler kendi ulusal paralarını Avro karşısında sabitlemiş ve ortak para birimi olarak Avroyu kullanmaya başlamışlardır. 1 Ocak 2002 tarihine kadar kaydı para olarak kullanılan Euro, 1 Ocak 2002 tarihinde (Yunanistan'ın gerekli koşulları sağlamasının ardından) 12 Birlik üyesi

ülkede resmen tedavüle girmiş ve 300 milyondan fazla AB vatandaşı tarafından nakdî para olarak kullanılmaya başlanmıştır. İngiltere, Danimarka ve İsveç dışında tüm AB üye devletleri Avroyu kendi para birimlerinin yerine geçirmişlerdir (Verdun, 2007: 322). Parasal birlik ile ulusal paraların Birlik içerisinde değişiminden kaynaklanan işlem maliyetlerinin ortadan kaldırılması amaçlanmış, Birlik içerisinde mal fiyatlarının oluşumları şeffaflaşmış, ayrıca ticaret ve rekabet ortamı yaratılmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra, tek para biriminin kabul edilmesiyle, parasal birliğe katılan ülkelerin bu birlikten ayrılmalarının maliyetinde artış olmuş, bu durum da parasal birliğin sürdürülebilmesine yönelik güven ortamının sağlanmasına yardımcı olmuştur (Akçay, 2014: 351-352).

Ekonomik ve parasal birliğe geçmenin hem birlik düzeyinde hem de uluslararası düzeyde olumlu etkileri bulunmaktadır. Birlik düzeyindeki etkilere bakıldığında; ekonomi politikası araçlarının kullanımı, yeni koordinasyon yöntemlerinin kullanımı, güçlü para paradigmasının kurumsallaşması, daha düşük işlem maliyetleri, döviz kuru istikrarı ve fiyatların şeffaflığı gibi olumlu özelliklerden bahsetmek mümkündür. Uluslararası alanda bakıldığında ise ekonomik ve parasal birliğin etkilerinin; dünya çapında ekonomi ve maliye politikalarının belirlenmesinde, Avronun uluslararası para konumunda değerlendirilmesinde ve özellikle Avro ile diğer para birimleri arasındaki döviz kuru rejimleri konularında ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu durumun en önemli örneği ise, Avronun kullanıma girdiğinden beri uluslararası piyasada dünyanın en büyük ekonomisi olan Amerika'nın resmi para birimi olan dolar ile rekabet edebilir pozisyonda bulunması olarak görülmektedir (Akçay, 2014: 368-373).

Ekonomik ve parasal birlik dışarısında kalan ülkeleri de kendi içerisinde ikiye ayırmak mümkündür. Buna göre, ekonomik ve parasal birlik kriterlerini sağlamalarına rağmen ekonomik ve parasal birlik içerisinde yer almayan İngiltere, Danimarka ve İsveç ilk grubu oluşturmaktadır. Danimarka ve İngiltere ekonomik ve parasal birlik konusunda istisnaya sahip olan ülkeler olarak, gereken mali kriterleri karşılamalarına rağmen birliğin dışında kalmışlardır. İsveç ise istisnaya sahip olmamasına rağmen, ülkesinde yapılan referandumlarda yeterli oy çıkmaması sebebiyle ekonomik ve parasal birliğin dışarısında kalmıştır. Bu grubun dışında kalan ülkeler ise ekonomik ve parasal birlik kriterlerini karşılayamadıkları için Birliğin dışarısında yer almak zorunda kalmışlardır (The History of Euro, 2017).

3.3.1. Ekonomik ve Parasal Birlik Alanında Danimarka'ya Tanınan İstisnalar ve AB Hukukundaki Yansımaları

Danimarka parlamentosunda en büyük muhalefet partisi olan Sosyal Demokrat Partinin lideri, Kasım 1991'de merkez sağ hükümetin ortak para birimine katılmamasını talep etmiştir. Azınlık hükümeti bu durumu hoş karşılamasa da Danimarka parlamentosundaki 8 partiden 6'sının isteğiyle, 5 Aralık 1991'de, Maastricht zirvesinden birkaç gün önce, ekonomik ve parasal birliğin üçüncü aşamasına katılmama kararı alınmıştır. Böylece hükümetin ulusal politikaları genişletilememiş, hükümet istemeden de olsa ekonomik ve parasal birlik alanına çekince koymuş ve sonuç olarak Danimarka'nın sahip olduğu istisnalar Maastricht Antlaşması'na ekli 25 numaralı protokolde belirtilmiştir (Laursen 1992: 76-77).

Danimarka, Maastricht Antlaşması'nın imzalanması aşamasında yaptığı ilk referandumdan sonra, ortak para birimi olan Avroya geçilmesi sürecinde de bir referandum gerçekleştirmiştir. 28 Eylül 2000 tarihinde yapılan bu referandumda kamuoyu, Avroya geçilmesi kararına karşı çıkarak, hayır oyu kullanmıştır. Sadece Jutland'ın endüstriyel kesimleri ile Kopenhag'ın kuzey kesiminde Avroya evet oyu verenlerin yoğun olduğu bilinmekte, bunun dışında tüm Danimarka'da Avroya kuşkuyla yaklaşmaktadır. Dönemin başbakanı Paul Nyrup Rasmussen'in Avro taraftarı olarak yürüttüğü propagandaların sonuçsuz kalmasında ve halkın Avroya geçişi reddetmesinde, Avusturya'da sağcı patlamaya karşı uygulanan yaptırımların ve Avronun değer kaybı yaşamasının etkili olduğu düşünülmektedir. Danimarka halkının, hem siyasal baskılara hem de iş dünyasının olumlu oy kullanılmasına yönelik çağrılarına rağmen olumsuz oy kullanmaları, otoriter baskılarla yönlendirilmeyi sevmemelerinden kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak Danimarkalılar, ulusal kimliklerine ve kendi kaderlerini tayin etme haklarına sahip çıkarak, ulusal kimliklerini Avrupa kimliğinin üzerinde tuttuklarını açıkça göstermişlerdir (Gökdere, 2008: 64). Böylece Danimarka, Avroyu ortak para birimi olarak kullanmama konusunda karar almış ve ekonomik ve parasal birlik alanında sahip olduğu istisnayı devam ettirmiştir.

3.3.2. Ekonomik ve Parasal Birlik Alanında İngiltere'ye Tanınan İstisnalar ve AB Hukukundaki Yansımaları

Temelleri 1970'lerde atılmaya başlanan ekonomik ve parasal birlik bağlamında, İngiltere'nin başlangıçtan beri kendi para birimini terk etme fikrine sıcak bakmadığını söylemek mümkündür (Verdun, 2007: 322). Avrupa Ekonomik Topluluğu 1970'lerde dünyada üretilen malların en büyük ithalatçısı ve ihracatçısı durumundaydı. Ancak bu ticaretin büyük bir bölümü sadece Avrupa içerisinde gerçekleşmekteydi. İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın üyelik başvurusunda bulunmalarında bu durum önemli bir kriter teşkil ederken, petrol krizinden olumsuz etkilenerek aldıkları ekonomik zararın, Birlik üyesi olduktan sonra azalacağı düşüncesinin hâkim olduğu görülmektedir (Kennedy, 1996: 504).

İngiltere, 1945 sonrasında oluşan teknoloji ve imalat düzenine yönelik değişikliklere uyum sağlamakta en çok zorlanan Avrupa ülkelerinden birisidir. Küresel değişimler, İngiltere'deki en yıkıcı etkisini imalat sektöründe göstermiştir. Dünyadaki gelişmiş ülkelerin birçoğunda imalatın verim ve istihdamdaki payı düşüş gösterirken, İngiltere'de bu durum çok daha hızlı olmuştur (Kennedy, 1996: 566). Özellikle 1973 petrol krizinden sonra enflasyon görülmedik düzeylere yükselmiş, bu soruna sanayide yaşanan yeni zorluklar eklenmiştir. Madencilerin yaptığı grev, İngiltere'de hükümetin düşmesine sebep olmuş, liderler ve yorumcular toplumsal bölünme tehlikesinden söz etmeye başlamıştır. İngiltere'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'nda kalıp kalmaması konusu Haziran 1975 tarihinde referanduma sunulmuş, referandum sonucunda halkın açık bir biçimde üyeliğin devamından yana olduğu görülmüştür. Ancak ülkede ekonomik sorunlar devam etmiş, 1975 yılında %26,9'a yükselen enflasyon oranı İşçi Partisi hükümeti tarafından en önemli tehdit olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde Kuzey Denizi'nde bulunan petrol yatakları sayesinde İngiltere, 1976'dan itibaren petrol ihraç eden bir ülke konumuna yükselmiştir. Bundan sonraki 2-3 yıl içerisinde ticaret açığını kapamak üzere gereken kazancı elde ederken, sterlinin değeri de gerçekçi olmayan yapay yüksekliklere çıkarak pek çok ihraç malını rekabet edemez duruma getirmiştir. Sonuç olarak İngiltere'de Muhafazakâr Parti'nin ilk kadın lideri olan Margaret Thatcher 1979'da Avrupa'nın ilk kadın başbakanı olarak göreve başladığında, bulunan bu petrol yataklarının avantajlarından önemli ölçüde yararlanmış ve İngiltere'nin Avrupa kuşuculuğunda sert bir politika izlemesinin temellerini oluşturmuştur (Roberts, 2010: 734).

Maastricht Antlaşması'na ekli 25 numaralı protokol, Danimarka'nın yanı sıra İngiltere'yi de ekonomik ve parasal birlik politikasının dışında tutarken, para birimi olarak Avronun kullanımından muaf olmasına imkân tanımıştır. Her iki ülke için de, para politikası yerel politikalar kapsamında değerlendirilmektedir. İngiltere, kamu açıklarını GSYİH'nin % 3'ü ile sınırlayan 'İstikrar ve Büyüme Pakti'na tabi olmadığı için, diğer üye devletlerden çok daha yüksek bir bütçe açığı yayınlayabilmektedir. Bu durum, 2008'de ekonomik kriz başladığında, İngiltere'nin Avro bölgesinden çok daha önce önlem almasına yol açmıştır. Tony Blair, 1997'de başbakan olarak iktidara geldiğinde Avroya geçilmesini istese de, o dönemde Genel Sekreter olan Gordon Brown tarafından hazırlanan ve Avroya katılmanın ulusal ekonomik çıkarlarını analiz etmeye yönelik yapılan ekonomik testlerin olumsuz sonuçlanmasıyla, İngiltere Avroyu kullanmamaya devam etmiştir (Briggs, 2005: 1). İngiltere'de Avroya katılmamanın bazı dezavantajları olduğunun da kabul edildiği görülmektedir. Avro bölgesindeki borç krizi sırasında, para birimi olarak Avroyu kullanan ülkelerin liderleri kendi aralarında düzenli görüşmeler yaparken, İngiltere'yi toplantıların dışında bırakmışlardır. Konuya yönelik getirilen çözümlerden İngiltere'nin yararlanma hakkı bulunmamaktadır. Ayrıca, parasal konularda İngiltere, Avrupa Merkez Bankası'nın aldığı kararlarla da bağlı bulunmamaktadır. Ülkelerin Avroya geçmeleri nedeniyle döviz kurlarının sabitlenmesi konusunda da söz hakkı yoktur (Briggs, 2005: 1).

Daha önce de belirtildiği gibi, tek paranın tedavülde olması, parasal birliğe katılan ülkelerin birlikten ayrılmalarını maliyetli hale getirmektedir. Merkez Bankasının yeniden para basma kararı alması ve yeni para basılmasının maliyeti bu duruma örnek olarak gösterilebilmektedir. Bu durumda İngiltere örneğinde bakıldığında, İngiltere'nin başından beri parasal birliğe katılmak istememesinin sebeplerinin ardında, Avrupa kuşuculuğunun yanı sıra, bir gün birlikten çıkma düşüncesinin de yer aldığı düşünülmektedir.

3.4. Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanı

Özgürlük, güvenlik ve adalet alanı ile Schengen müktesebatına yönelik üye ülkelere verilen istisnalar, Schengen alanının özgürlük, güvenlik ve adalet alanı bağlamında değerlendirilmesinden dolayı tek başlık altında değerlendirilecektir.

Adalet ve içişlerinde işbirliği politikaları, 7 Şubat 1992'de imzalanan 1 Kasım 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması'nın üçüncü sütununda ele alınmaktadır. Bu sütunda yer alan işbirliği, hükümetler arası niteliktedir. Ayrıca Avrupa Birliği karar alma mekanizmalarının ve Adalet Divanı'nın yargı yetkisi dışında tutulmuştur. Bu durumun en önemli sebebi, üçüncü sütunda düzenlenen politikaların içeriklerinin ve sınırlarının belirlenmesi adına yapılan görüşmelerde, üye devletlerin farklı görüşlere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir önemli sebebi ise, devletlerin iç güvenliği konusunda ulusal hassasiyetlere sahip olmaları şeklinde belirtilebilmektedir (Dinan, 2008: 318). Özgürlük, güvenlik ve adalet alanında değerlendirilen konuları; vize ve sınır kontrolleri, göç politikası, iltica politikası, medeni hukuk alanında işbirliği, ceza hukuku alanında işbirliği ve son olarak polis ve gümrüklerde işbirliği şeklinde sıralamak mümkündür (Köktaş, 2014: 457). İltica ve göç alanlarında koordinasyonun güçlendirilmesi amacıyla Amsterdam Antlaşması'yla vize, iltica, göç ve kişilerin serbest dolaşımı ile ilgili politikalar Birlik politikaları kapsamına dâhil edilmiştir. Lizbon Antlaşması'ndan sonra ise polis ve suçla mücadelede işbirliği konusunun da hükümetler arası boyuttan Birlik boyutuna aktarıldığı görülmektedir. 2004 yılından itibaren nitelikli çoğunluk ile karar alınan bu politika alanında İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın istisna sahibi olduğu bilinmektedir.

Özgürlük, güvenlik ve adalet alanı kapsamında serbest dolaşımında önemli bir dönüm noktası da Schengen Antlaşması'nın imzalanmasıdır. 13 Temmuz 1984 tarihinde Almanya ile Fransa arasında, bu iki ülkenin sınırları dâhilinde seyahat eden kişilere uygulanan kontrollerin aşamalı olarak kaldırılmasını düzenleyen Saarbrücken Antlaşması, Schengen Antlaşması'nın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu antlaşmaya Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'dan oluşan Benelux ülkelerinin de katılımıyla, iç sınırların kaldırılması konusunda Avrupa Topluluğu'nda yaşanan gecikmeleri önlemek adına topluluk hukuku dışında yeni bir inisiyatif geliştirilmiş ve Schengen Antlaşması imzalanmıştır (Bozkurt, Özcan ve Köktaş, 2011: 327). Bu antlaşmayla, antlaşmaya taraf olan ülkelerin kendi aralarındaki ortak sınırlarda kontroller aşamalı olarak kaldırılmış, üye devlet vatandaşlarının ve özellikle üçüncü ülke vatandaşlarının sınırlardan geçişi düzenlenmiştir (Köktaş, 2000: 138-139). 14 Haziran 1985 tarihinde imzalanan ve 26 Mart 1995 tarihinde yürürlüğe giren Schengen Antlaşması'nın uygulanmasına yönelik sözleşmeyle, serbest dolaşımın uygulanması yönünde koşullar tamamlanmıştır. Böylece Birlik içerisinde sözleşmeye taraf olan ülkeler arasında sınır kontrolleri kaldırılmış ve dış sınır kontrolünde ortak kurallar uygulanmaya başlanmıştır (Bozkurt, Özcan ve Köktaş, 2011: 327).

Schengen Antlaşması ve Schengen Uygulama Sözleşmesi bir arada Schengen Müktesebatını oluşturmaktadır. Müktesebat ile AB üye ülkeleri arasındaki sınırlar aşamalı olarak kaldırılmış ve Schengen ülkelerinin diğer ülkelerle olan sınır kontrolleri artırılmıştır (Tekin, 2007: 51). Ayrıca bu müktesebat ile dışarıdan Birlik içerisine gelebilecek teröristler, göçmenler, kaçakçılar gibi yasa dışı faaliyet gösteren unsurların engellenmesi amaçlanmıştır. Schengen müktesebatının üçüncü sütundaki adalet ve içişleri alanına dâhil olmuş olması, konunun hükümetler arası işbirliği kapsamında değerlendirilmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak bu durum sistemin başarısız işlemesine yol açmış, durumu düzeltilebilirlik adına iç sınırlardan geçişler ve vize kuralları gibi bazı başlıkların üçüncü sütundan birinci sütuna alınması hedeflenmiş ve 1997 tarihli Amsterdam Antlaşması ile de yürürlüğe sokulması gündeme gelmiştir. Ancak Schengen müktesebatı, Amsterdam Antlaşması'na ekli bir protokol ile Avrupa Birliği'nin hukuki ve kurumsal yapısına dâhil edilmiştir. Bu konunun antlaşmaya ekli bir protokol olarak yayınlanmasının en önemli sebebi, üye ülkelerin sınır kontrolü konusundaki farklı düşüncelerinden kaynaklanmaktadır. Bazı devletler sınır kontrolünün sadece üye devlet vatandaşlarına uygulanması gerektiğini savunurken, bazıları serbest dolaşımın herkes için geçerli olması gerektiğini düşünmektedir. (Özgür ve Özer, 2010: 15-16).

Özgürlük, güvenlik ve adalet alanında İrlanda, İngiltere ve Danimarka istisnaya sahip olan ülkeler olarak ifade edilirken, Schengen Alanında tanınan istisnalar İngiltere ve İrlanda'yı kapsamaktadır. Bu konuda Danimarka, diğer iki ülkeden daha farklı bir statüde yer almaktadır.

3.4.1. Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanında İrlanda'ya ve İngiltere'ye Tanınan İstisnalar ve AB Hukukundaki Yansımaları

Diğer başlıklardan farklı olarak, özgürlük, güvenlik ve adalet alanı konusunda İrlanda ve İngiltere tek başlık altında değerlendirilecektir. Bunun en önemli sebebi ise, iki ülkenin de aynı süreçlerden geçmesi ve aldıkları kararların birbirleriyle bağlı olmasından kaynaklanmaktadır.

İngiltere ve İrlanda'nın, Maastricht Antlaşması döneminde özgürlük, güvenlik ve adalet alanı ile ilgili herhangi bir istisnaya sahip olmadıkları görülmektedir. Maastricht Antlaşması'ndan da önce bazı üye devletler kendi aralarında özgürlük, güvenlik ve adalet alanını ilerletmek için Schengen Antlaşması'na giden yolda bir arada hareket etmeye başlamışlardır. 1985 yılında Schengen Antlaşması ile resmileştirilen dış sınır kontrol sistemi, iç sınırların da aşamalı olarak kaldırılmasını hedeflemekte ve polis gücü ile gümrük yetkililerinin de eşgüdümlü çalışmasını gerektirmektedir. Ancak, İngiltere ve İrlanda özgürlük ve güvenlik gibi konularda endişelerini öne sürerek bu konuya kuşkuyla yaklaşan ülkeler arasında yer almış ve metnin hukuki bağlayıcılık kazanması aşamasında çekince koymuşlardır (Uçarer, 2007: 306-307). Amsterdam Antlaşması sürecinde özgürlük, güvenlik ve adalet alanı ile ilgili bazı konuların hükümetler arası boyuttan Birlik boyutuna aktarılmasıyla, İngiltere ve İrlanda, bu alanda istisnaya sahip olmak istediklerini belirtmişlerdir. Bu durum, İngiltere ve İrlanda'nın durumlarını içeren Amsterdam Antlaşması'na ekli protokoller yayınlanmasına sebep olmuştur. Bu protokoller, sınır kontrolü, göç, iltica ve iç hukuk mevzuatları ile Schengen Antlaşması'nın İngiltere ve İrlanda'ya uygulanmasına yönelik açıklamaları içermektedir. Bu bağlamda, iki ülkenin bu alanlardaki uygulamalara katılıp katılmayacaklarını belirtmek için 3 aylık süreleri bulunduğu görülmektedir. Üç aylık süre dâhilinde ilgili politika alanında alınacak yeni karara katılma kararı almadıkları takdirde, uygulanan istisnaların devam edeceği belirtilmiştir (Peers, 2009: 2-4).

2003 yılında yayınlanan Avrupa Konseyi yönergesine göre, üçüncü ülke vatandaşlarının aile birleşimi hakkı alması için, bir üye devlet tarafından en az bir yıl geçerli olmak kaydıyla verilen bir oturma iznine sahip olunması yeterlidir. Ancak, İrlanda ve İngiltere bu durumun kendi ülkelerinde uygulanmasına karşı çıkmıştır. Ayrıca, mülteciler konusunda düzenlenen yönetmeliklerde yer alan direktiflerin de çok azına katılım sağladıkları için bu politikaya da çekince ile yaklaştıkları görülmektedir. İrlanda Hükümetinin 2008 yılında yayınladığı 'Göçmenlik, İkamet ve Koruma Yasası' da İrlanda'nın Birlik politikalarından daha farklı bir politika izlemek istediğinin bir göstergesidir (Vaughan, 2010: 16-20).

İrlanda'nın 12 Haziran 2008 tarihinde düzenlediği referandumda, Lizbon Antlaşması'nı %53,4 hayır oyuyla reddetmesi, İrlanda hükümetini politik bir kriz içerisine sokmuştur. İrlanda referandumun amacını, ileriye dönük en iyi yolun bulunması şeklinde ifade etmektedir (O'Brennan, 2008: 13). Bu sebeple İrlanda hükümeti, referandumun sonuçlarını hem Avrupa Komisyonu tarafından yapılan referandum sonrası Eurobarometer araştırmasında, hem de bir araştırma projesi olan Millward Brown raporunda değerlendirmiştir. Bu süreçte İrlanda, Danimarka örneğini daha iyi anlamak ve kendi onay krizini nasıl çözeceğini belirlemek adına tavsiyeler almak için Danimarka'ya danışmıştır. Rapor hazırlamak üzere İrlanda Parlamentosu'nun belirlediği bir komite, onay sürecinde hayır oyuna sebep olacak konuları değerlendirmiştir. Raporda seçmenlerin hayır oyu vermesine sebep olacak 'vergilendirme, işçi hakları, kamu hizmetleri, sosyo-etik konular, askeri tarafsızlık ve AB'deki İrlandalı nüfuz' şeklinde 6 önemli konu başlığı belirlenmiştir. Sonuç olarak, İrlanda'nın önünde, Lizbon Anlaşması'na eklenecek bir protokol ile istisna sahibi olmak ya da Lizbon Anlaşması'nı imzalamamak şeklinde iki seçenek bulunmaktaydı (Christensen and Manners, 2008: 2). Antlaşma'nın imzalanmaması şeklinde ortaya çıkan bir sonucun İrlanda'nın çıkarlarıyla kesinlikle örtüşmediği düşünülmektedir. Ayrıca raporda İrlanda'nın Lizbon Antlaşması'nı parlamentosu aracılığıyla onaylayabileceği fikrini reddettiği ve ikinci bir referanduma gidilmesine sıcak bakıldığı belirtilmiştir (Barrett, and others, 2008: 7). İrlanda'nın Danimarka referandumlarındaki deneyimlerinden bazı dersler çıkardığı görülmektedir. Bu dersler arasında ilk olarak, hayır oyu verenlerin veya referandumda oy kullanmayıp çekimser kalanlarının kaygılarını doğru bir şekilde anlamaya çalışmak yer almaktadır. Ayrıca, Edinburg kararında yer alan hükümlerin, Maastricht ve Amsterdam Antlaşmalarına eklenen protokollerdeki belirleyiciliği dolayısıyla, protokollerin oluşumları konusunda da bilgi sahibi olunmuştur. Danimarka'nın savunma politikasının dışında kalmasının sebep olduğu sonuçlar değerlendirildiğinde, İrlanda'nın savunma

politikasına katılmasının ulusal çıkarları adına daha iyi olacağı yargısına varılmıştır (Christensen and Manners, 2008: 2-3).

İngiltere ve İrlanda, ABİİA'nın 26. maddesi uyarınca iç pazar; 77. maddesi uyarınca da göç, sığınma ve sınırların kontrollerine ilişkin politikalarla ilgili düzenlemelerini Lizbon Antlaşması'na ekli 20 numaralı protokol doğrultusunda gerçekleştirmiştir. Lizbon Antlaşması'na ekli 21 numaralı protokol ise, özgürlük, güvenlik ve adalet alanı konusunda İngiltere ve İrlanda'nın durumu hakkında protokol olarak bilinmektedir (Laursen, 2016: 67-68). Bu protokol çerçevesinde, özgürlük, güvenlik ve adalet alanı kapsamında alınacak karar ve önlemlere İngiltere ve İrlanda dâhil olmayacaktır. Ancak bu iki ülke, bir sonraki başlıkta belirtileceği üzere Danimarka'nın aksine adli ve polisiye işbirliği alanındaki cezai konularda da istisnaya sahip olmuşlardır (Herlin-Karnell, 2013: 100). 21 numaralı protokolün üçüncü maddesi uyarınca İngiltere ve İrlanda Avrupa Birliği tarafından önerilen özgürlük, güvenlik ve adalet alanı kapsamındaki herhangi bir önlemin kabul edilmesine veya uygulanmasına yönelik katılma niyetini, Avrupa Konseyi başkanına yazılı olarak iletebilir. Ayrıca İrlanda, 8. madde uyarınca 21 numaralı protokolün düzenlemelerini işletmeme konusundaki niyetini Avrupa Konseyi'ne bildirdiği durumda antlaşmaların normal düzenlemelerinin İrlanda'ya da uygulanacağı belirtilmiştir (Reçber, 2010: 642-646).

Özgürlük, güvenlik ve adalet alanında değerlendirilen diğer bir konu da Schengen Alanıdır. Bu konu bir politika alanı olarak ele alındığında, İngiltere ve İrlanda'nın bu alanda da istisna sahibi oldukları görülmektedir. İngiltere sınır kontrolü konusunda kendi kurallarını uygulamak istediği için, İrlanda ise İngiltere ile ortak seyahat alanına dâhil olmasından dolayı Schengen alanına girmek istememektedir. Bu bağlamda İrlanda'nın, İngiltere odaklı bir politika izlediği görülmektedir (Dinan, 2008: 317). Schengen alanı dışında kalmanın, İrlanda ve İngiltere'ye turistik ve ticari konularda zararı olduğu konusunda tartışmalar mevcuttur. Schengen vizesine sahip herhangi bir vatandaş, Schengen alanındaki ülkelere serbestçe seyahat edebilirken, İngiltere ve İrlanda'ya gelebilmek için bu ülkelere giriş için ayrı bir vizeye sahip olmak zorundadırlar (Emerson, 2011:1).

Amsterdam Antlaşması ile birçok üye ülkede kişilerin serbest dolaşımını kolaylaştıran Schengen Antlaşması da, özgürlük, güvenlik ve adalet alanında olduğu gibi hükümetler arası alandan Birlik boyutuna taşınmıştır (Dinan, 2008: 383). Schengen alanı ile ilgili verilen istisnalara bakıldığında; İngiltere ve İrlanda'nın Schengen alanının birer üyesi olmadıkları görülmektedir. 2000 yılından itibaren İngiltere ve İrlanda, Schengen sisteminin bazı hükümlerine katılmaya başlamışlardır. Bu doğrultuda alınan karar incelendiğinde, bu iki ülkenin cezai konularda işbirliği ile ilgili bazı hükümlere tabi oldukları ve Schengen Bilgi Sistemine kısmi erişim hakkı elde ettikleri görülmektedir. Üçüncü ülke vatandaşlarının kimliklerini kaydeden ve Schengen alanındaki ülkeler için sorun teşkil edecek bir durum olduğunda uyarıda bulunan bu sistem, İngiltere ve İrlanda'ya sadece cezai konularda erişim sağlamaktadır. Her iki ülke de cezai konularda Schengen Bilgi Sistemi kayıtlarına danışabilmekte, ancak kendi veri tabanlarından bilgi girişi yapamamaktadırlar. Bu durum, sisteme kısmi katılımın niteliğini açıklamaktadır (Emerson, 2011: 4). Ayrıca vize konusu bu kararın dışında tutulmuştur. AB vatandaşları ve Schengen alanına dâhil olan ülke vatandaşları bu ülkelere giriş yapmak için vize almak zorundadırlar. İrlanda ve İngiltere ortak seyahat alanı oluşturarak, İrlanda Cumhuriyeti ve Kuzey İrlanda arasında ve İngiltere'nin geri kalanında sınırsız geçiş alanı sağlamışlardır (Briggs, 2005: 1). Lizbon Antlaşması'na ekli 19 numaralı protokol uyarınca İngiltere ve İrlanda'nın, Schengen Antlaşması uyarınca sunulan herhangi bir AB önerisine tepki göstermek için üç aylık süreleri bulunmaktadır. Katılım sağlayacaklarını belirtmedikleri sürece, sahip oldukları istisnalar devam etmektedir (Reçber, 2010: 639).

3.4.2. Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanında Danimarka'ya Tanınan İstisnalar ve AB Hukukundaki Yansımaları

Danimarka, özgürlük, güvenlik ve adalet alanı ile ilgili istisnaları, Maastricht Antlaşması imzalanmadan önce düzenlenen referandumlar sonucunda elde etmiştir. Amsterdam Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi aşamasında Danimarka; sınır kontrolü, iltica, göç ve medeni hukuk alanında işbirliği konularında istisna sahibi olmuştur. Bunun sebebi ise, bu konuların Amsterdam Antlaşması ile Birlik boyutuna taşınmasından kaynaklanmaktadır. Ceza hukuku alanında işbirliği ile polis ve gümrüklerde işbirliği

alanları hükümetler arası boyutta bırakıldığı için, Danimarka'nın bu politika alanlarına katılımı devam etmektedir (Adler-Nissen, 2014: 68).

Danimarka'nın bu alanda sahip olduğu istisnalara ilişkin gerekli açıklamalar, Lizbon Antlaşması'na ekli 22 numaralı protokolda yapılmıştır. Protokolün başlangıç kısmında özellikle Danimarka'nın özgürlük, güvenlik ve adalet alanında istisnaya sahip olmasının sebebi vurgulanmış, Edinburg kararının Danimarka için tarihi ve hukuksal önemi göz ardı edilmemek üzere, özgürlük, güvenlik ve adalet alanında müktesebatın bütünlüğünü sağlamak için Birlik çıkarları kapsamında Danimarka'ya istisna tanındığı belirtilmiştir. Danimarka da kendisini bağlamayan konularla ilgili işbirliklerinin sürdürülebilmesi adına diğer devletlere muhalefet etmeyeceğini ifade etmiştir (Edinburg Summit, 1992: 36-40). 22 numaralı protokol Danimarka'ya, Schengen ile ilgili önlemlere ve Lizbon Antlaşması'ndan önce üçüncü sütunda alınan kararlara sadece uluslararası hukuk bağlamında katılma hakkı tanımakta, bunun dışında özgürlük, güvenlik ve adalet alanı ile ilgili konuların dışında kalma şansı vermektedir (Herlin-Karnell, 2013: 101). Protokolün birinci bölümünün ikinci maddesi uyarınca Danimarka, Lizbon Antlaşması'nın üçüncü bölümünün beşinci başlığı olan özgürlük, güvenlik ve adalet alanı ile ilgili hiçbir karara katılmayacağını ifade etmiş, bu bağlamda Adalet Divanı'nın hiçbir kararının kendisini bağlamayacağını belirtmiştir. Özgürlük, güvenlik ve adalet alanı ile ilgili Danimarka'yı bağlayan tek konunun ceza konusunda adli ve polisiye işbirliği alanındaki birlik işlemleri olduğu açıklanmıştır (Reçber, 2010: 647-649).

Danimarka'ya tanınan istisnalar, belli politika alanlarında ülkenin farklı politikalar izleyebilmesine imkân tanımaktadır. Özgürlük, güvenlik ve adalet alanında sahip olunan istisnalar Danimarka'nın sağ partileri tarafından oldukça önemli görülmekte, Danimarka'ya uluslararası veya uluslar üstü bir kurumun özel bir mülteci ve göç politikası uygulamasının dayatılmayacağı belirtilmektedir. Ülkeye ne kadar ve ne zaman mülteci alınacağına karar vermenin, sadece Danimarka'nın içişlerinin konusu olarak kalması gerektiği ifade edilmektedir (Adler-Nissen, 2014: 72). Danimarka'nın, Avrupa Birliği'nin özgürlük, güvenlik ve adalet alanına bağlı iltica ve göç politikasına dâhil olması halinde, kendi iç hukukunda uyguladığı birçok düzenlemenin değiştirilmesi gerekecektir. Örneğin, aile birleşmesi konusunda Danimarka, vatandaşı olmayan birinin Danimarkalı bir vatandaşla evlenmesi için 24 yaş sınırı kuralını uygulamaktadır. Avrupa Birliği kurallarına göre bu sınır 21'e çekilmelidir. Ancak Danimarka bu konuda kendi kurallarının geçerli olmasını tercih etmektedir. Eğer Danimarka Birliğin kurallarını uygulamaya başlarsa, oturma iznine sahip olan yabancılar da nerdeyse Danimarka vatandaşlarıyla benzer haklara, olması gerekenden çok daha kısa sürede sahip olacaklardır. Ayrıca, Danimarka'nın uyguladığı iltica yönergeleri de Birliğin yönergelerinden çok daha katıdır. Ancak Danimarka'nın bu alanda sahip olduğu istisnalar serbest dolaşımı etkilememektedir (Adler-Nissen, 2014: 73).

Özgürlük, güvenlik ve adalet alanı ile ilgili Danimarka, İngiltere ve İrlanda'nın sahip olduğu istisnalar karşılaştırıldığında; aralarındaki en önemli farkın, alınan önlem ve kararlara ülkelerin katılımlarıyla ilgili olduğu görülmektedir. Danimarka politika alanına bütünüyle çekince koyabiliyorken, İngiltere ve İrlanda'nın alınan her yeni ceza hukuku kararına ve önlemine uyumayı seçme ya da dışarda kalma konusunda karar vermesi mümkündür (Herlin-Karnell, 2013: 101). Bu durum, 2015 yılında özgürlük ve adalet alanına katılıp katılmama konusunda Danimarka'da yapılan son referandumda kesinleşmiştir. Danimarka, Avrupa polis işbirliği olan Europol'de başından beri yer almıştır. Fakat Europol ile ilgili kuralların değişmesi söz konusu olduğunda, değişikliğin nitelikli çoğunlukla yapılacak olması dolayısıyla Danimarka otomatik olarak Europol'e katılım sağlayamayacaktı. Bu durum, Danimarka'nın terörle mücadele operasyonları gibi özgürlük, güvenlik ve adalet alanında işbirliğinin diğer unsurlarına katılarak karşı karşıya kaldığı sorunlar sebebiyle referandum çağrısı yapmasının arka planını oluşturmaktadır (Sørensen, 2015: 1). Oylamadan evet çıkması halinde Danimarka özgürlük, güvenlik ve adalet alanını ilgilendiren 22 konuda Birlik politikalarına katılmak zorunda kalacaktı. Bu aşamada, istisna konusuna bir alternatif düşünülmesi söz konusu olmuş, Danimarka'nın Europol'e katılması ve Avrupa Birliği'nin uçuş yollarını kaydetme sistemine dâhil olmasının yanı sıra, Eurojust ajansı aracılığıyla cezai konularda yargısal işbirliğine katılmasını sağlayacak daha esnek bir katılım önerilmiştir. Ancak 3 Aralık 2015 tarihinde yapılan bu referandum sonucunda da, Danimarka halkı özellikle Paris'te yapılan terör saldırılarının da etkisiyle, olumsuz oy kullanarak, özgürlük, güvenlik ve adalet alanının dışında kalmayı tercih etmiştir (What are the Danish opt-outs from EU co-operation?, 2017). %53 olumsuz oy

kullanılan referandumda sonuç olarak 1 Mayıs 2017 tarihinden itibaren Danimarka Europol'ün de dışarısında kalmıştır (Lassen, 2017: 2).

Danimarka'nın Schengen Alanı ile ilgili yaşadığı süreç de istisnalar bağlamında değerlendirilmelidir. Günümüzde sınır kontrolü ve yasa dışı göç konularındaki gelişmeler Schengen Müktesebatı kapsamında ele alınmaktadır. Ayrıca bu alandaki düzenin sağlanması, polisle işbirliğini de gerekli kılmaktadır. Danimarka Schengen Antlaşması'nı 1996 yılında imzalayarak Schengen Alanına dâhil olmuştur. Ancak sınır kontrolü konusunun da Amsterdam Antlaşması ile Birlik boyutuna aktarılması sonucunda, Danimarka'nın endişe etmemesi adına Amsterdam Antlaşması'na Schengen Alanına dâhil olan Danimarka'ya yönelik bir protokol eklenmiştir. Buna göre, Schengen Alanını ilgilendiren bir önlem alınması halinde, karara katılıp katılmamasının belirlenmesi adına Danimarka'ya 6 aylık bir süre tanınmaktadır. Danimarka'nın bu önleme katılmak istememesi halinde, diğer üye devletlerin konu ile ilgili uygun önlemler alacağı belirtilmiştir. Bu durum, aslında Danimarka'nın önlemlere katılmama kararının belki de Schengen Alanından çıkarılmakla sonuçlanacağını düşündürmektedir (Adler-Nissen, 2014: 69-70). Lizbon Antlaşması'na ekli 22 numaralı protokolün üçüncü bölümünde yer alan dördüncü madde de Amsterdam Antlaşması'ndaki aynı ifadeyi kullanmış ve Danimarka'nın sahip olduğu istisnayı korumuştur (Reçber, 2010: 648). Cezai konularda adli işbirliğine dayalı olarak, Schengen alanı dışında alınan önlemler, vize politikasına yönelik istisnalar dışında Danimarka'yı bağlamamaktadır. Schengen ile ilgili tedbirler Danimarka'yı yalnızca uluslararası hukukun yükümlülükleri olarak bağlayabilmektedir (De Witte, Hanf and Vos, 2001: 18).

Sonuç olarak, Danimarka Schengen müktesebatına dayanan ve aynı zamanda ABİİA'nın beşinci başlığı altında değerlendirilen önlemlerin her birinin kendi ulusal yasalarına uygulanıp uygulanamayacağına karar vermek için altı aya sahiptir. İngiltere ve İrlanda'nın aksine, tekrar karar alanına katılma seçeneğine sahip değildir. Belli bir karara katılma isteğinde bulunamayacak, ancak istemesi halinde yürürlükte olan ve yürürlüğe girecek olan tüm önlemleri AB çerçevesinde uygulamak zorunda olacaktır (Herlin-Karnell, 2013: 101). Lizbon Antlaşması ile Danimarka, özgürlük, güvenlik ve adalet alanında neredeyse tüm konuların dışarısında kalmayı tercih ederek istisna sahibi olmuştur. Bu alanla ilgili istisnaların kaldırılması halinde Danimarka, alandaki tüm konular hukuken Birlik düzeyinde bağlayıcılık kazanacaktır. Ancak uyguladığı katı göç politikaları ve özellikle yabancıların aile birleşmesinde 24 yaş kuralında ısrar etmesi, Danimarka'nın yakın gelecekte bu politika alanına katılmak istemeyeceğini göstermektedir.

SONUÇ

Genelde Avrupa Birliği'nin politikalarına katılıp katılmama konusunda kararsız kalan, kendi ülkelerinin ulusal çıkarları mı yoksa Birlik çıkarları mı daha önde olmalı sorusuna net olarak cevap veremeyen ülkelerin önünde bazı seçenekler bulunmaktadır. Bu seçeneklerden ilki, bazı politika alanlarına çekince koyarak, politika yapımına ve karar alma mekanizmasına katılmadan üyeliği devam ettirmektir. İkinci seçenek, Birliğin ortak kararlarına riayet ederek, ulusal çıkarları ya da istekleri arka plana atıp, tüm politika alanlarına katılım sağlamaktır. Son seçenek ise, özellikle Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden sonra büyük önem kazanan 50. madde uyarınca, üyelikten çekilmektir.

Avrupa Birliği, genişleyen bir kurum olarak, karar alma konusunda ve yeni antlaşmaların imzalanması aşamasında, tüm üye devletleri ortak paydada buluşturmak zorunda kalmaktadır. Ancak, egemenlik devrinin olmadığı bir kurumda bu ortak paydanın sağlanması her zaman mümkün olmamaktadır. Birlik olarak hareket edilen durumların hiç az olmadığı görülmekle birlikte, devletlerin ulusal çıkarlarını genellikle daha ön planda tuttıkları bilinmektedir. Birliğin karar alma sürecini kolaylaştırmak adına bulunduğu çözümler de bu noktada önem kazanmaktadır. Amsterdam Antlaşması ile ortaya çıkan 'yapıcı çekimserlik' kuralı zamanla geliştirilmiş ve 'güçlendirilmiş işbirliği' olarak kullanılmaya devam etmiştir. Bu kuralın yanı sıra, karar almayı kolaylaştıran en önemli aşamalardan biri ise, ülkelere istisna tanımaktır. İstisna tanınmasıyla, bazı ülkelerin belli politika alanlarından muaf tutulması ve Birlik bütününden bağımsız hareket edebilmesi mümkün olmaktadır. İlgili alana katılmak istemeyen ülkelere istisna verilmesi ise, Birliğin karar alma mekanizmasını kolaylaştırmaktadır.

Avrupa Birliği'nde istisna sistemi, Avrupa Birliği müktesebatının artmasının doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Müktesebatın artması sonucu ister istemez bazı üye devletlerin istisna talepleri olacaktır. Bu noktada Avrupa Birliği'nin net bir tavır sergilemesi gerekmektedir. Oysa Avrupa Birliği bir düzenlemenin ilk yapıldığı ya da bir politikanın ilk başlatıldığı sırada Birlik üyesi olan devletlere bu düzenlemenin dışında kalma hakkı tanırken, sonraki dönemlerde Birliğe üye olan devletlere bu hakkı tanımak istemediğini ifade etmektedir.

Bu çalışma kapsamında istisnaya konu olan 5 politika alanı ve istisna sahibi olan 4 ülke değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu 4 ülkeden İngiltere, İrlanda ve Danimarka Birliğin ilk genişleme dalgasıyla Birliğe dâhil olan ülkelerdir. Üyelik süreçleri tarihsel açıdan değerlendirildiğinde, hem bu ülkelerin hem de Birliğin üyelikten karşılıklı çıkarları olduğu anlaşılmaktadır. Avrupa Birliği gücünü artırabilmek için, yine güçlü devletlerin üyeliğine ihtiyaç duymakta, yeni üyelerin dâhil olmasıyla etki alanını genişleteceğini düşünmekteydi. Üye olan ülkeler ise Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun ekonomik gücünden faydalanarak ekonomi politikalarını iyileştirmeyi amaçlamaktaydılar. Ancak, daha önce de belirtildiği üzere İngiltere ve İrlanda Birleşik Krallık ülkeleri olmalarından dolayı diğer ülkelerden daha farklı politikalar izlerken, Danimarka da milliyetçi politikalara ağırlık vererek ulusal egemenliğini hep ön planda tutmayı tercih etmiştir. Bu durum, üyelik esnasında karşılıklı tavizler verilmesini gerektirmiştir. İstisnaların kalıcı hale gelmesi ise bu ilk genişleme dalgasındaki ülkelerin tutumlarıyla mümkün olmuştur. Sonuç olarak, çalışmanın başında sorulan sorulara kısaca yanıt vermek gerekirse, istisnaların kaynağını AB hukukunun niteliğinden değil, devletlerin kendilerine has özelliklerinden ve egemenlik devrine karşı olmalarından aldığı söylenebilir. Ancak sınırlı egemenlik devri üye sayısının artmasıyla özellikle politika alanlarında karar alınmasını zorlaştırmakta, böylece istisna verilerek politika yapımının kolaylaştırılması Maastricht Antlaşması'ndan itibaren AB hukukunun önemli bir özelliği haline gelmesine yol açmıştır. İstisnaların AB hukukundaki yeri incelenirken, karar alma mekanizmasına etkisi çalışmaya dâhil edilmemiştir. İstisnaya sahip olan ülkelerin çekince koymaktan vazgeçip ilgili alanda alınan kararlara katılmasının ve özellikle olumsuz oy kullanmasının etkilerinin değerlendirilmesi ayrı bir çalışma konusu oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Avrupa Birliğinde istisna tanınan üye ülkelerin istisnaları elde etme süreçlerinde yaşanan tarihsel ve politik nedenleri ortaya koymak olarak belirlenmiştir. Ancak konu ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, ülkelerin sahip olduğu istisnalara hangi nedenlerle ulaştıklarının net bir şekilde telaffuz edilmediği görülmektedir. İstisnalara ulaşmanın tarihsel süreci açıklanabilmekte, ancak sebepleri konusunda yüzeysel değerlendirmeler yapılabilmektedir. Bunun en önemli sebebinin ise, hem ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini ifade etmek istememelerinden, hem de Avrupa Birliği'nin istisna verme sebeplerini açıklaması halinde, diğer ülkelerin de istisna talep etme durumlarının ortaya çıkmasını engellemek istemelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Her ne kadar Lizbon Antlaşması ile ülkelerin istisna isteme hakkı ortadan kaldırılmaya çalışılsa da, İngiltere'nin Avrupa Birliği üyeliğinden çıkmak için yaptığı referandumun sonucunda çıkma kararı alınması, yeni karar alımında istisna tanınmayan ülkelerin Birlikten çıkmaya yönelebileceği fikrinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ayrıca belirtmek gerekir ki, İngiltere'nin Avrupa kuşuculuğunun önde gelen isimlerinden olması ve elde edilen istisnaların niteliği de göz önünde bulundurulduğunda, İngiltere'nin Avrupa bütünleşmesine hiçbir zaman tam anlamıyla dâhil olmadığı da söylenebilir.

KAYNAKÇA

- (2017), "Müzakere Sürecine İlişkin Sıkça Sorular Sorular", Avrupa Birliği Bakanlığı, <http://www.ab.gov.tr/44460.html>, 02.07.2017.
- (2017), "Opting-Out", http://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/opting_out.html, 17.04.2017.
- (2017), "What are the Danish opt-outs from EU co-operation?", http://english.eu.dk/en/faq/faq/opt_out, 18.04.2017.
- Adler-Nissen, Rebecca (2014), "Justice and Home Affairs: Denmark as an Active Differential European", Denmark and the European Union, Editors: Miles, Lee and Anders Wivel, Routledge, New York, p.65-79.

- Akçay, Belgin (2014), “Ekonomik ve Parasal Birlik”, Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar, Editörler: Belgin Akçay ve İlke Göçmen, Seçkin Yayınları, Ankara, s.349-380.
- Alp, Mustafa (2004), “Avrupa Birliği Temel Sosyal Hakları ve Türk İş Hukuku”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 1, s.1-41.
- Bardakçı, Serpil (2013), “Tüneldeki Yılandan Avro’ya: Ekonomik ve Parasal Birlik Çerçevesindeki Kurumsal Yapılanma”, Editör: Ercüment Tezcan, Başlangıçtan Günümüze Avrupa Birliği Kurumları, Hayat Yayıncılık, İstanbul, s.528-583.
- Barnard, Catherine (2008), “The ‘Opt-Out’ for the UK and Poland from the Charter of Fundamental Rights: Triumph of Rhetoric over Reality?”, EU Constitutionalism without a Constitutional Treaty? Editors: Stefan Griller and Jacques Ziller, European Community Studies Association of Austria Publication Series, Volume: 11, Springer Vienna, p.257-283.
- Barrett, Gavin, Brigid Laffan, Rodney Thom, Daniel C. Thomas and Ben Torna (2008), “Ireland’s Future in Europe: Scenarios and Implications”, Dublin European Institute Policy Paper, No: 8-1, p.1-33.
- Bilgin, A. Aslı (2008), “Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı ve Lizbon Antlaşması”, Avrupa Birliği’nin Güncel Sorunları ve Gelişmeler, Editörler: Belgin Akçay, Sevilay Kahraman ve Sanem Baykal, Seçkin Yayıncılık, Ankara, s.317-348.
- Bozkurt, Enver, Mehmet Özcan ve Arif Köktaş (2011), Avrupa Birliği Hukuku, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Briggs, Mark (2005), “Europe ‘à la carte’: The whats and whys behind UK opt-outs”, <https://www.euractiv.com/section/uk-europe/linksdossier/europe-a-la-carte/>, 15.04.2017.
- Christensen, Mette Buskjær and Ian Manners, (2008), “The Irish Opt Outs from the Lisbon Treaty? Lessons of the Danish Experience”, DIIS Brief, p.1-6.
- De Witte, Bruno, Dominik Hanf and Ellen Vos (2001), The Many Faces of Differentiation in EU Law, Intersentia, Antwerpen.
- Dinan, Desmond (2005), Avrupa Birliği Ansiklopedisi, Çev. Hale Akay, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Dinan, Desmond (2008), Avrupa Birliği Tarihi, Çev. Hale Akay, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Dover, Robert (2007), “The EU’s Foreign, Security and Defence Policies”, European Union Politics, Editor: Michelle Cini, Oxford University Press, New York, p.237-252.
- Edinburg Summit, Conclusions of the Presidency, Edinburg, No.456/1/92, 12 December 1992
- Emerson, Michael (2011), “Britain, Ireland and Schengen: Time for a Smarter Bargain on Visas”, The Centre for European Policy Studies, p.1-5.
- Gökdere, Ahmet (2008), “Zayıf Euro Avrupa Birliği’ni Bölüyor mu?”, Avrupa Birliği’nin Güncel Sorunları ve Gelişmeler, Editörler: Belgin Akçay, Sevilay Kahraman ve Sanem Baykal, Seçkin Yayıncılık, Ankara, s.51-68.
- Günuğur, H. (2007), Avrupa Birliği’nin Hukuk Düzeni, Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi, Ankara.
- Herlin-Karnell, Ester (2013), “Denmark and the European Area of Freedom, Security and Justice: A Scandinavian Arrangement”, Amsterdam Law Forum, Volume: 5, Issue: 1, p.95-105.
- Kennedy, Paul (1996), Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Köktaş, Arif (2000), “Avrupa Birliği’nde Polis ve Yargısal İşbirliği”, Polis Bilimleri Dergisi, Cilt: 2, No: 5-6.
- Köktaş, Arif (2014), “Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanı”, Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar, Editörler: Belgin Akçay ve İlke Göçmen, Seçkin Yayınları, Ankara, s.439-462.

- Lassen, Christian Kvorning (2017), "Principles over Security? The Impact of the Upcoming Danish Exit from Europol", Brussels Monitor, p.1-7.
- Laursen, Finn (1992), "Denmark and European Political Union," The Intergovernmental Conference on Political Union: Institutional Reforms, New Policies and International Identity of the European Community, Editors: Finn Laursen and Sophie Vanhoonacker, Martinus Nijhoff Publishers, Maastricht, p.63-78.
- Nugent, N. (2003), The Government and Politics of the European Union, Palgrave, Macmillan, New York.
- O'Brennan, John (2008), "Ireland & the Lisbon Treaty: Quo Vadis?", The Centre for European Policy Studies, p.1-13.
- Özcan, Mehmet (2014), "Avrupa Birliği'nde İnsan Hakları", Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar, Editörler: Belgin Akçay ve İlke Göçmen, Seçkin Yayınları, Ankara, s.705-728.
- Özdal, Barış (2013), Avrupa Birliği Siyasi Bir Cüce, Askeri Bir Solucan Mı?, Dora Yayınları, Bursa.
- Özgür, Nurcan ve Yeşim Özer (2010), Türkiye'de Sığınma Sisteminin Avrupalılaştırılması, Derin Yayınları, İstanbul.
- Pedersen, Klaus Carsten (2006), "Denmark and the European Security and Defence Policy", The Nordic Countries and the European Security and Defence Policy, Editors: Alyson J. K. Bailes, Gunilla Herolf and Bengt Sundelius, Oxford University Press, New York, p.37-49.
- Peers, Steve (2009), "UK and Irish Opt-Outs from EU Justice and Home Affairs (JHA) Law", Statewatch Analysis, EU Lisbon Treaty Analysis No: 4, p.1-27.
- Putnam, Robert D. (1988), "Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games," International Organization, Volume: 42, Issue: 3, p.427-60.
- Roberts, J.M. (2010), Avrupa Tarihi, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Samur, Hakan (2015), "Polonya'nın Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci", Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi, Editörler: Ercüment Tezcan, İlhan Aras ve Altuğ Günar, Sentez Yayıncılık, İstanbul, s.183-212.
- Saygın, Didem (2017), "Afrika Güvenliğinde Cılız Bir Ses: Avrupa Birliği", Afrika Politikası 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah ve Demokrasi Arayışı, Editörler: Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Huriye Yıldırım Çınar, Beta Yayınları, İstanbul, s.181-190.
- Sion, Maya (2004), "The Politics of Opt-Out in the European Union: Voluntary or Involuntary Defection?", Proceedings of the IWM Junior Fellows' Conference, Winter 2003, Vienna: IWM Junior Visiting Fellows' Conferences, Volume: 16, p.1-17.
- Sørensen, Catharina (2015), "To be in, or to be out: Reflections on the Danish Referendum", The European Policy Institutes Network, Issue: 29/10, p.1-2.
- Tangör, Burak (2010), Avrupa Birliği'nin Dış Güvenlik ve Savunma Politikaları: OGSP, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Tangör, Burak (2014), "Dış, Güvenlik ve Savunma Politikaları", Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar, Editörler: Belgin Akçay ve İlke Göçmen, Seçkin Yayınları, Ankara, s.591-620.
- Tekin, Uğur (2007), "Avrupa'ya Göç ve Türkiye", İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 37, s.43-56.
- Uçarer, Emek M. (2007), "Justice and Home Affairs", European Union Politics, Editör: Michelle Cini, Oxford University Press, New York, p.304-320.

- Uçkan, Banu (2005), “Avrupa Anayasası’nın Genel Çerçevesi ve Sosyal Politikalara İlişkin Temel Düzenlemeleri”, *Çalışma ve Toplum*, Sayı: 3, s.107-136.
- Vaughan, Barry (2010), “Ireland’s Engagement with EU Policy on Justice, Home Affairs and Foreign Relations”, NESC, Background Paper 7, No: 122, p.1-40.
- Verdun, Amy (2007), “Economic and Monetary Union”, *European Union Politics*, Editör: Michelle Cini, Oxford University Press, New York, p.321-339.